

Economisch - Statistische Berichten

46e JAARGANG - 18 JANUARI 1961 - No. 2269

Executele
en
bewindvoering

R. MEES & ZONEN

Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Beheer en administratie van vermogens

BAKSTEEN

Juwelier

HORLOGES

SIERADEN

TAFELZILVER

Sinds 1837 in het hart van Rotterdam

WESTEWAGENSTRAAT 70 — TELEFOON 110583

Handelsinformatie- en Incassobureau

SCHIEDAMSEVEST 42 F
TELEFOON 12 01 76 (m.l.)

ROTTERDAM

M.A.B. n.v.
K. C. SLIJK

Schiedamsevest 44 d - Rotterdam-1
Tel. 010 - 11 91 11 (2 lijnen)

*M*akelaars in onroerende goederen.
Vertrouwensopdrachten.

*A*dministraties voor Verenigingen
van Eigenaren (Appartementenwet)

*B*emiddeling bij aan- en verkoop
van appartementen (horizontale
verkoop). Specialisten sedert 1951.

★ **TAXATIES** bij aan- en verkoop,
voor successieaangiften, enz.

★ **HYPOTHEKEN**

GRATIS op aanvraag beschikbaar:
"M.A.B. n.v.-Nieuws" - ons maandblad, waarin
regelmatig aantrekkelijke aanbiedingen volledig
omschreven worden opgenomen.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:
(010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor
Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon
6 93 00, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

Concentratie in de levensmiddelendetailhandel

De toenemende concentratie in de detailhandel is een belangrijk verschijnsel met ingrijpende economische en sociale gevolgen. In de onderstaande tabel zijn vergelijkende gegevens voor 1950 en 1960 weergegeven over de aantallen vestigingen in de belangrijkste branches van de levensmiddelenhandel. Dubbeltellingen komen in deze tabel niet voor, omdat een onderneming wordt getypeerd naar haar voornaamste branche. Een kruidenier/zuivelhandelaar bijv. wordt of als kruidenier of als zuivelhandelaar geteld.

In de betrokken branches blijken ca. 9.000 ondernemingen met één vestiging te zijn verdwenen, een daling van ca. 12 pCt. op het aantal van ca. 75.000 vestigingen in deze sector van de detailhandel in 1950. De teruggang in deze branches bedroeg in 1959-540 ondernemingen met één vestiging. Stelt men dit tegenover het jaargemiddelde van het betreffende decennium, nl. 900, dan lijkt het waarschijnlijk, dat de hoogconjunctuur van de laatste jaren de concentratietendens afremt. Ook 1958 bleef beneden het gemiddelde.

De achteruitgang gedurende de periode 1950-1960 wordt slechts zeer ten dele gecompenseerd door de toeneming van het aantal filiaalbedrijven met 3.500. Bij een relatering aan de sterke bevolkingstoename, nl. ca. 11,4 mln. op 1 januari 1960 t.o.v. ca. 10 mln. op 1 januari 1950, kan een algemene stijging van het consumentengemiddelde per vestiging met ruim 20 pCt. worden geconstateerd. Van dit concentratieverschijnsel profiteerden niet alleen de grootwinkelbedrijven en de coöperaties, doch ook goed geleide en financieel krachtige middenstandsbedrijven. T.o.v. 1950 is namelijk in de gehele detailhandel het aantal ondernemingen met één, twee en drie filialen in 1960 gestegen van resp. ca. 3.000 tot 6.000, van ca. 450 tot 850 en van ca. 160 tot 265. Het grootwinkelbedrijf vertoondé gedurende de betrokken periode een stijging van 3.600 tot 4.200 filialen. Hierbij is als criterium voor een grootwinkelbedrijf het bezit van minstens 15 vestigingen gesteld.

Wat de samenhang tussen de verdwenen ondernemingen en hun omvang betreft, heeft een onderzoek door de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf aangetoond, dat het aantal opheffingen bij de kleine bedrijven relatief het grootst is. Van de kruideniersbedrijven, die in 1950 tot de omzetklassen van resp. < f. 10.000, f. 11 — 20.000, f. 21 — 30.000, en > f. 100.000 behoorden, verdwenen gedurende de periode van 1952 - 1958 29, 17, 12 en 3,5 pCt. van het totaal aantal ondernemingen per omzetklasse. Voor de categorieën slagerijen en detailhandel in elektro-

technische artikelen waren deze cijfers resp. 30 en 16; 24 en 11; 15 en 8 en 4 en 4.

Bij bestudering van het regionale cijfermateriaal blijkt, dat de procentuele achteruitgang van het aantal zelfstandige ondernemingen per provincie vrij sterk varieert:

Groningen	20
Friesland	22
Drente	11
Overijssel	9
Gelderland	9
Utrecht	14
Noordholland	13
Zuidholland	12
Zeeland	14
Noordbrabant	8
Limburg	1

Ongetwijfeld speelt de ontvolking van het platteland in de agrarische provincies hierbij een rol, terwijl ander-

zijds het grensverkeer in enkele provincies een duidelijke invloed uitoefent. Zeer frappant is het verschil bij de kruideniersbedrijven: in Groningen en Friesland liep het aantal vestigingen met resp. 23 pCt. en 22 pCt. terug, terwijl in Limburg een toeneming van 4 pCt. is te constateren. Het aantal kruideniersfilialen is in alle provincies vrij gelijkmatig toegenomen; het accent valt evenwel op Noordbrabant en Gelderland.

Een telling van het bureau Statistiek van de gemeente 's-Gravenhage per einde 1959 wees uit, dat het percentage filiaalbedrijven in de nieuwe wijken ongeveer tweemaal zo hoog ligt als in de oude woonwijken, nl. 30 pCt. en 15 pCt. van het totaal aantal vestigingen. Voor zover ons bekend, zijn soortgelijke cijfers voor andere gemeenten niet beschikbaar.

Leiden.

J. G. CRABBENDAM.

Aantallen vestigingen in enkele branches van de levensmiddelenhandel a)

	1950		1960		Verschil	
	I	II	I	II	I	II
Kruideniers	22.833	2.441	20.638	3.357	-2.195	+ 916
Melk en zuivel	12.067	477	10.789	634	-1.278	+ 157
Aard., groenten en fruit b)	16.500	428	14.493	999	-2.007	+ 571
Bakkers c)	14.139	868	11.876	2.076	-2.263	+ 1.208
Slagers	9.986	448	8.735	1.046	-1.251	+ 598
Totaal	75.525	4.662	66.531	8.112	-8.994	+ 3.450

(Kolom I = ondernemingen met één vestiging. Kolom II = ondernemingen met één of meer filialen incl. deze filialen).

- a) Bron: Centraal Registratiekantoor Detailhandel — Ambacht (een gemeenschappelijk orgaan van de hoofdbedrijfschappen Detailhandel en Ambachten).
 b) In afwijking van de andere branches zijn in de cijfers over de detailhandel in aardappelen, groenten en fruit de zelfstandige markt- en straathandelaren begrepen.
 c) Hierin zijn begrepen de zgn. „koude” bakkers, d.w.z. de broodverkopers, die niet zelf bakken.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Concentratie in de levensmiddelendetailhandel, door J. G. Crabbendam	43	Aantekening: Reorganisatievoorstellen inzake de rijksfinanciën	53
Sluipende inflatie en/of oorlogsgevolgen met vertraging, door Tj. Greidanus	44	Boekbespreking: Prof. Dr. C. J. Oort: Het marginalisme als basis voor de prijsvorming in het vervoerswezen, bespr. door Mr. A. M. van Dusseldorp	55
Kredietverlening en garanties op E.E.G.-niveau (I), door Dr. J. C. Ramaer en Mr. H. de Vries	47	Notities: Economisten in de rij, door Drs. J. C. P. A. van Esch	46
Verlaging der leerlingenschaal en de behoefte aan leraren bij het v.h.m.o., door Drs. J. Passenier	50	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	57

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
 Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. J. Hartemink.
 COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
 J. van Ticheien; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Sluipende inflatie en/of oorlogsgevolgen met vertraging

In het nummer van 14 december 1960 is de heer Van de Woestijne teruggekomen op de reacties van de heer Berg en mij op zijn artikel in „E.-S.B.” van 2 november 1960. In zijn nieuwe artikel heeft de schrijver twee nieuwe elementen aangebracht. In de eerste plaats heeft hij het door hem aangesneden onderwerp een nieuw opschrift gegeven. In het tweede deel van dit opschrift is de conclusie vervat, waartoe hij opnieuw komt, nl. dat wij de stijgingen der prijsniveaus na 1945 moeten zien als oorlogsgevolgen met vertraging.

Het andere nieuwe element is nog veel belangrijker dan de keuze van de titel. Het is een geheel nieuw probleem, dat wij in het begin van het laatste artikel aangesneden vinden, nl. de vraag of wij „voortgaande inflatie als een noodzakelijke voorwaarde voor de volledige werkgelegenheid” moeten zien en of men „bereid is die prijs daarvoor te betalen”, dan wel of „de inflatie een gevolg is van de volledige werkgelegenheid”. De alternatieven, die de schrijver bovenaan de tweede kolom van zijn artikel plaatst, zijn van zo verstrekkende aard, dat ik de behandeling hiervan gaarne uitstel en dit probleem eerst aan het slot van dit artikel zal aanroeren.

Bij de bespreking van het eerste probleem, dat onderwerp van onze gezamenlijke studie was, refereert de heer Van de Woestijne aan mijn conclusie dat een meer uitgewerkte statistiek ons leert, dat ook de indexcijfers der groothandelsprijzen getuigen van een waardedaling van de gulden in de laatste tien jaren. Hij zegt hiervan: „Deze conclusie is m.i. fout geformuleerd. Zij zou m.i. moeten luiden: „er is in twee à drie jaar (1949/1952) een zeer sterke waardedaling te constateren en in de daarop volgende zeven à acht jaar een vrijwel constant zijn van die waarde””.

Ik zou deze uitspraak wel willen mitigeren. Ik geloof namelijk, dat ook hier noch de één noch de ander een strikte bewijsvoering kan leveren, doch dat wij ons beiden zullen moeten beperken tot het aanvoeren van zo sterk mogelijk overtuigende argumenten. In het algemeen moeten wij in de economie van de stelligheid van een strikte bewijsvoering afstand weten te doen. Het is namelijk opmerkelijk, dat mensen met een mathematische geest zich dikwijls tot de economie aangetrokken voelen. Terwijl zij dan enerzijds voor deze wetenschap gunstig gedisponeerd zijn, staan daar tegenover twee bezwaren. Het ene is de gevaren verbonden aan de toepassing van mathematica op de economie in de vorm van formules, vergelijkingen enz. Het andere is de moeilijkheid om te leren afstand doen van het strikte „mathematische” bewijs. Het strikte bewijs is gewoonlijk niet mogelijk. Slechts waar economische verschijnselen in „equations” zijn vastgelegd is een stellige weerlegging soms mogelijk. Slechts zelden blijkt dan dat zo'n vergelijking foutief is, meestal dat er een tautologie in is vervat. De „equations” van Keynes in zijn tweede boek ¹⁾ waren een voorbeeld van beide. Het gestelde in de „equations” bleek niet juist te zijn en bij een analyse van de definities der gegevens uit te lopen op een tautologie ²⁾.

Ten aanzien van het probleem van de sluipende inflatie zal het slechts mogelijk zijn argumenten bij te brengen met een zo groot mogelijke overtuigingskracht. De heer Van de Woestijne heeft dan ook in de boven aangehaalde passage, waarin hij mijn conclusie fout geformuleerd noemt, tweemaal de letters „m.i.” ingelast.

Erkend moet worden, dat de argumentatie van de heer Van de Woestijne, vooral in zijn tweede artikel, sterk is. Hij zegt: de prijsstijgingen na de oorlog zijn een aanpassing aan de oorlogsgevolgen. Bij de groothandelsprijzen kon die aanpassing in een kort tijdsbestek plaatsvinden, daarna zien wij stabiliteit. Bij de kosten van levensonderhoud was er grote vertraging in de aanpassing door verschillende omstandigheden, o.a. door een slechts geleidelijke vermindering van subsidies.

De kern van het betoog van de heer Van de Woestijne moge hier woordelijk worden aangehaald:

„Willen wij een inzicht hebben in de betekenis van de waardedaling van de gulden, zoals deze zich in de eerste vijf jaar na de oorlog demonstreerde, dan moeten wij verder terug gaan en er de oorlogsperiode in betrekken. Van belang is hier enerzijds de verandering in de geldhoeveelheid en anderzijds die in de beschikbare goederenhoeveelheid. De eerste verandering weten wij vrij nauwkeurig; van de tweede alleen de tendens.

	Ultimo	Totale geldhoeveelheid
1938	.....	2.541 miljoen
1945	.....	4.100 miljoen

Tussen 1938 en 1945 daalt de ruilverhouding „gulden-goederen” zeer sterk, deels door de vermeerdering van de geldhoeveelheid maar nog veel sterker (alleen weten wij niet hoe sterk) door de vermindering van de goederenhoeveelheid. De waardedaling tussen 1938 en 1945 is een feit dat niemand zal willen ontkennen. Maar deze waardedaling kwam niet in de prijzen tot uitdrukking als gevolg van de stringente prijsvoorschriften tijdens de oorlog.

Wij zien de prijsstijging die zich na de oorlog manifesteerde als een vertraagde aanpassing aan de tijdens de oorlog ontstane gecamoufleerde waardedaling”.

Over 1945 zijn er uiteraard nog geen bruikbare indexcijfers. In 1946 was de totale geldhoeveelheid gestegen tot f. 6.193 mln. of bijna 250 pCt. van de geldhoeveelheid in 1938. Het indexcijfer van de groothandelsprijzen was in 1946 tegenover 1938 251 pCt. Gedeeltelijk toevallig was hier de stijging dus vrijwel gelijk aan die van de geldhoeveelheid. Het prijsindexcijfer van het gezinsverbruik bleef ver achter bij deze stijging en bereikte slechts 181. Deze achterstand is gebleven:

Ultimo	Totale geldhoeveelheid	Groothandelsindex	Prijsindex gezinsverbruik
1938	2.541 mln.	100	100
1946	6.193 mln.	251	181
1959	10.550 mln.	404	286 a)

a) Bovenstaande cijfers, tot in eenheden nauwkeurig, zouden een misleidende indruk van exactheid kunnen wekken. Ten overvloede zij erop gewezen, dat er bijv. bij het gezinsverbruik verschillende groeperingen zijn geweest. Voorts, dat de zgn. „secundaire liquiditeiten” niet vermeld zijn, omdat hun relatie tot de „totale geldhoeveelheid” ten aanzien van de invloed op het prijsniveau moeilijk te schatten is en er in dit opzicht uiteraard ook nog verschillen liggen tussen de verschillende soorten van „secundaire liquiditeiten” onderling. Er is dus geen sprake van exactheid, slechts van tendenties.

Interessant is het, hierbij nog enige indexcijfers van lonen in de nijverheid te voegen:

¹⁾ „A treatise on money”, blz. 135 en volgende.

²⁾ Mijn „The value of money”, blz. 176 en volgende.

Ultimo	Lonen in de nijverheid
1938/39	100
1947	197
1959	391

Hieruit blijkt, dat de „efficiency” van het bedrijfsleven — wat ik in mijn vorige artikel de produktiviteit noemde — erin is geslaagd bij ruim viervoudige groothandelsprijzen en bijna viervoudige lonen, maar ook met de restanten van subsidies, de prijzen van het gezinsverbruik nog beneden het drievoudige te houden.

Zoals gezegd, was de argumentatie sterk, dat de groothandelsprijzen reeds een reeks van jaren vrij stabiel bleven. Daartegenover blijft staan de voortdurende stijging van het prijsindexcijfer voor het gezinsverbruik, terwijl een ander gegeven is de voortdurende stijging van de lonen:

Basis een week in september/oktober 1947 = 100

Sept./okt.	Indexcijfer
1948	106
1949	107
1950	119
1951	126
1952	130
1953	133
1954	154
1955	159
1956	174
1957	193
1958	193
1959	200

Ten aanzien van de groothandelsprijzen was de argumentatie van de heer Van de Woestijne dus, dat deze na 1952 vrijwel stabiel zijn gebleven. Niet verklaard is nog waarom zij na 1952 niet zijn teruggelopen. Bij een betere goederenvoorziening na de Korea-crisis en in de loop der jaren door verhoogde produktiviteit betekende dit, dat tegenover gunstige factoren aan de goederenzijde inflatoire bij het geld aanwezig waren.

Bij het prijsniveau van het gezinsverbruik zijn die inflatoire factoren tot uitdrukking gekomen, hoewel toch zeker ook factoren aan de goederenzijde schuilden door vermindering en afschaffing van verschillende subsidies. Bij de lonen is een nog sterkere stijging dan bij het prijsniveau voor het gezinsverbruik opgetreden. Ook hier heeft echter indirect de vermindering van verschillende subsidies een rol gespeeld.

Ondanks de stijging van het prijsniveau voor zover die aan afschaffing van subsidies toegeschreven kan worden, bleek hierboven dat er een grote marge is tussen de stijging van groothandelsprijzen, met name voor zover deze de prijzen van grondstoffen betreft, en de lonen enerzijds en het prijsniveau van het gezinsverbruik anderzijds. Deze factor, die verklaard wordt uit de produktiviteit, de efficiency in de produktie, heeft een sterke tegendruk uitgeoefend tegenover de inflatoire krachten, die

zonder deze tegendruk het prijsniveau veel verder omhoog zouden hebben gedreven.

Maar wij moeten ons dan bovendien nog realiseren, dat die grotere produktiviteit ook een belangrijke invloed moet hebben gehad op het prijsniveau van de grondstoffen en in het algemeen dus op de groothandelsindex.

Als wij de bijna voortdurende expansie in de verschillende landen zien van de geldhoeveelheid, zowel chartaal als giraal, en van vele andere vormen van liquiditeiten, dan is het duidelijk, dat er sterke tegenkrachten gewerkt hebben, waardoor de prijsniveaus niet nog veel sterker zijn opgevoerd. De heer Van de Woestijne komt tegen het einde van zijn betoog tot de volgende conclusie:

„Gaat evenwel de stijging van de kleinhandelsprijzen niet ver boven die van de groothandelsprijzen uit, dan is een probleem — dat nog nader onderzocht zal moeten worden — welke deflatoire krachten dit hoger oplopen van de kleinhandelsprijzen hebben geneutraliseerd”.

Uit het hierboven geschrevene blijkt wel, dat ik de „produktiviteit” als die neutraliserende kracht zie. Uiteraard is dit een kracht, die juist aan de goederenzijde werkt en niet aan de geldzijde en die wij dus niet „deflatoir” mogen noemen. Het is niet een factor, die het geldwezen betreft, doch de produktie van de goederen.

Bij het tweede probleem, dat de heer Van de Woestijne aan het begin van zijn artikel aan de orde heeft gesteld, voegt zich onwillekeurig een derde, nl. het in de literatuur bekende probleem of het ideaal moet zijn geld; dat in staat moet stellen op een constant prijsniveau goederen te kopen dan wel of het ideaal is datgene wat men wel het „neutrale” geld noemt. Een geldsysteem dus, waarbij de factoren aan de geldzijde niet veranderen, of waarbij eventuele veranderingen der factoren aan de geldzijde elkaar neutraliseren. Of m.a.w. moet iemand, die een som geld voor bijv. tien jaren uitleent (de enige vorm, waarin geld tegen geld geruild wordt) over tien jaren met de hoofdsom niet meer dan hetzelfde goederenpakket kunnen kopen, als de produktiviteit sterk gestegen is? Of zal hij zeggen: „had ik maar voor mijn geld „equities” gekocht, dan had ik ook mijn aandeel in de resultaten van de hogere produktiviteit gehad. Nu is mijn rente verdwenen en misschien meer dan verdwenen in de relatieve achteruitgang van het geld” (we denken ons hierbij bovendien nog in een maatschappij zonder inkomsten- en vermogensbelasting in).

Deze gedachten leiden misschien tot een oplossing van wat men wel eens „le miracle hollandais” heeft genoemd en wat wij allang „le miracle mondial” of althans „le miracle européen” kunnen noemen. Tegelijk komen wij hier misschien aan een gedeeltelijk antwoord op het

(advertentie).

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staal draad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

tweede probleem, dat de heer Van de Woestijne aan het begin van zijn tweede artikel plaatste. Want zelfs als er

ECONOMISTEN IN DE RIJ

In de elfde maand van het jaar 1960 verscheen de „Adreslijst Economisten 1960”, uitgegeven onder auspiciën van de „Contact-Commissie van Academisch Gevormde Economisten”. De adreslijst bevat drie alfabetische reeksen, resp. bevattende de doctores en doctorandi, de baccalaurei en de houders van het diploma handelseconomie. Tenslotte volgt de bestuurs-samenstelling van de samenwerkende verenigingen en het docentencorps der economische faculteiten en hogescholen.

Het doorbladeren van het bijna 400 bladzijden tellende boekje is een plezierige bezigheid. Ieder wordt met name genoemd, veelal met adres, beroep, een aanduiding van universiteit of hogeschool en met als blikvanger het jaar van afstuderen. De economisten staan netjes in het gelid met hier en daar een doctors-titel en soms een prof.-afkorting erbij. Als een knikje naar de grote historische economisten moet waarschijnlijk de vermelding van Prof. Dr. W. Brand opgevat worden, die reeds in 1737 in Amsterdam afstudeerde. Al bladerende rijst de vraag, of in de lijst-1961 alle doctorandi ook met hun — nieuwe — titel zullen worden gesierd. Het lijkt een overbodige toevoeging, die alleen inkt kost. Dat gehuwde vrouwelijke economisten ook met haar meisjesnaam gerubriceerd worden, vergemakkelijkt het zoeken naar vrouwelijke jaargenoten, die anders na haar huwelijk bijna onvindbaar worden, althans in de lijst.

De beroepsvermelding vormt het meest interessante van het boekje en is welhaast een sociologische status-studie waard. Naast bekende persoonlijkheden, die hun functie — aan ieder een bekend — niet vermelden, zijn er minder bekende economisten, die met aan narcisme grenzende ijver hun functie omschrijven. Het fraaist vind ik het volgende beroep: „Alumnus van de School of Law van Fordham University te New York”. Verder vindt men mensen, die alleen vermelden: directeur; procuratiehouder; Ministerie van Landbouw; directiesecretaris. Blijkbaar vinden zij dit voldoende. Dat er voor economisten een conglomeraat van mogelijkheden bestaat, moge blijken uit de volgende willekeurige bloemlezing:

cargadoor; auteur; oud-resident; verantwoordelijk medewerker; studerende rechten; geadmiteerd convooioper-douane-agent; economisch adviseur U.N.O.; landbouwer; commandant vliegbasis; medewerkster Ned. Huishoudraad (in los verband); parlementair redacteur; buitengewoon docent; kapelaan; cursusleider; vertegenwoordiger; scheikundig ingenieur; promotor; econ. geograaf; assistent lunchroomleiding.

^s-Gravenhage.

Drs. J. C. P. A. VAN ESCH.

geen stijging der prijsniveaus is heeft men bij toenemende produktiviteit er belang bij geld om te zetten in „equities” en zelfs om geld te lenen en dat in de produktie te investeren. De steeds toenemende produktiviteit is dan de stimulators voor een voortdurend opwaartse conjunctuur. Maar in de grond is er dan toch inflatie, want bij toenemende produktiviteit zouden de prijsniveaus moeten dalen, als er niet ook factoren aan de geldzijde werkzaam waren, die tegelijk met een ruimere goederenvoorziening ook het geld overvloediger maakten.

In de verschillende landen zijn er intern behalve het chartale en girale geld vele „secundaire liquiditeiten” en in het internationale verkeer is de na-oorlogse versie van de „gold-exchange standard” nog steeds groeiende, terwijl ook de particuliere banken op ruime schaal vreemde valuta aanhouden. Of dit in alle opzichten een wenselijke situatie is, die niet zekere bezwaren inhoudt, is de vraag.

Bij het verschijnsel van de „sluipende inflatie” gaat het niet alleen om het beloop van groothandelsprijzen, van indexcijfers van het gezinsverbruik en van lonen in het verleden. Dit beloop tot op heden kan ons ook een indruk geven van wat ons voor de toekomst vermoedelijk te wachten staat. Wanneer wij „sluipende inflatie” menen te moeten constateren, bedoelen wij daarmee tevens, dat wij menen, dat het proces nog voortgang zal vinden. Wij zien dan een voortdurende vergroting van de geldhoeveelheid in vele landen en een toeneming van „secundaire liquiditeiten”. Wij zien ook hoe via de „gold-exchange standard” en het aanhouden van deviezen door particuliere banken eenzelfde hoeveelheid goud het actief vormt, waartegenover in twee landen chartaal of giraal geld circuleert. Naast interne inflatie is er tegenwoordig geïmporteerde inflatie mogelijk als gevolg van de bindingen van het geld in de verschillende landen via het goud en nog versterkt door de moderne vorm van de „gold-exchange standard”.

Het is er voor de centrale banken na de oorlog niet gemakkelijker op geworden. Zij zijn min of meer afhankelijk van de financiële en van de conjunctuurpolitiek der regeringen. Zowel uit overwegingen van financiële als van conjuncturele aard is die politiek somtijds inflatoir gericht. Wij komen hiermede bij het nieuwe probleem door de heer Van de Woestijne in zijn tweede artikel gesteld en de door hem genoemde alternatieven in de tweede kolom op blz. 1188. Zij zijn:

1. handhaven van onze maatschappij, maar tevens zorgen voor een voldoende werkloosheid;
2. handhaven van onze maatschappij maar met een voortgaande waardedaling van het geld;
3. principieel en tevens revolutionair veranderen van de grondslagen van onze maatschappij”.

Zou er inderdaad alleen met inflatoir geld welvaart en volledige werkgelegenheid mogelijk zijn? Zou er in een maatschappij, waarin ruilhandel slechts door „barter” plaats had, altijd werkloosheid moeten zijn, omdat daar inflatoir geld geen remedie zou kunnen brengen? Als er werkloosheid is, dan is er ergens iets fout en zou dat alleen maar te genezen zijn door ook het geld fout te maken? Te bewijzen is hier wederom niets, maar het onwaarschijnlijke is door het stellen van enige vragen wel aan te tonen. Ik geloof dan ook in de mogelijkheid van welvaart bij volledige werkgelegenheid en goed geld. Met het derde alternatief zou ik dus voorshands nog willen wachten.

^s-Graveland.

TJ. GREIDANUS.

Het is niet alleen gewenst, doch het lijkt ook economisch verantwoord, op E.E.G.-niveau een financieerings- en een garantie-instelling te creëren, in het bijzonder ten bate van het economisch verkeer met ontwikkelingslanden, waarin het bedrijfsleven medeverantwoordelijkheid en medezeggenschap heeft. In dit en een volgend artikel is een schema ontworpen voor de beoogde organen, voor hun taken en werkwijzen en voor de verdeling der aansprakelijkheden. De opzet zou erop moeten zijn gericht het instrumentarium te scheppen ten behoeve van 1. het financieren van exportkredieten — niet langer dan 5 jaar — aan exporteurs, kredieten en zgn. „developmentloans” — al dan niet langer dan 5 jaar — aan ontwikkelingslanden, welke financiering van importen beogen en, zo de behoefte daaraan mocht blijken, ook van vestigingen, deelnemingen en leningen van ondernemingen uit de E.E.G., al dan niet in combinatie, in/aan ontwikkelingslanden, alsmede technische hulp- en managementcontracten met die landen en 2. het dekken van fabricagerisico's, insolventierisico's, transferrisico's, koersrisico's, politieke risico's en rampenrisico's.

Kredietverlening en garanties op E.E.G.-niveau

(I)

Uitgangspunten.

De economische expansie in de wereld hangt ten nauwste samen met de internationale handel en de kapitaalverstreking aan de ontwikkelingslanden. Deze landen hebben behoefte aan zeer omvangrijke investeringen. Middelen hiervoor worden verstrekt via overheidsleningen en -schenkingen en via de internationale organisaties; daarnaast zal financiering uit particuliere bron een groeiend aandeel moeten hebben. Het potentieel hiervoor is zeker aanwezig; politieke en transferrisico's belemmeren evenwel dat het tot dat doel effectief wordt gemaakt. Daarom is het noodzakelijk organen te creëren t.b.v. de dekking dezer risico's.

Aangezien in E.E.G.-verband om bekende redenen een gemeenschappelijk economisch beleid tegenover derde landen is voorzien, is het gewenst, naast de nationale en mondiale instellingen die tot dit doel moeten worden uitgebreid c.q. tot stand worden gebracht, op E.E.G.-niveau faciliteiten te scheppen, teneinde het Europese aandeel in de economische wereldontwikkeling te vergroten.

De ontwikkeling van de gemeenschappelijke markt brengt voorts met zich, dat ook op buitenmarkten in toenemende mate activiteiten worden ontwikkeld door combinaties van ondernemingen uit verschillende E.E.G.-landen. Het betreft hier zowel zeer grote projecten als gecombineerde leveranties in samenhang met de toenemende arbeidsverdeling binnen de gemeenschappelijke markt.

Deze arbeidsverdeling nu is juist voor de Nederlandse industrie van het grootste belang. Immers, deze industrie blijkt in vele gevallen onvoldoende veelzijdig te zijn om geheel Nederlandse projecten uit te voeren, zodat juist zij vaak aangewezen zal zijn op het vormen van combinaties met buitenlandse ondernemingen. Voor financiering en risicodekking van dergelijke gecombineerde activiteiten ontbreekt het benodigde instrumentarium, in welke leemte op E.E.G.-niveau kan worden voorzien.

Deze overwegingen wettigen o.i. het nemen van een initiatief van Nederlandse zijde, om de oprichting voor te bereiden van E.E.G.-instellingen ten behoeve van financiering en garanties. In onderstaand voorstel is een schema

ontworpen voor de daartoe benodigde organen, voor hun taken en werkwijzen, en voor de verdeling der aansprakelijkheden. In afwijking van hetgeen bij de nationale instellingen voor risicodekking gebruikelijk is, is in dit ontwerp een positieve bijdrage van het bedrijfsleven voorzien in de vorm van deelname in de risico's.

Doelstellingen.

Uitgaande van een zo ruim mogelijk opgevatte taakstelling, zou de opzet erop gericht moeten zijn, op E.E.G.-niveau het instrumentarium te scheppen ten behoeve van:

- I. het financieren van:
  - exportkredieten (niet langer dan 5 jaar) aan exporteurs, met name voor gecombineerde goederenpakketten uit verschillende E.E.G.-landen;
  - kredieten en zgn. „development loans” (al dan niet langer dan 5 jaar) aan ontwikkelingslanden, welke financiering van importen beogen;
  - en, zo de behoefte daaraan mocht blijken, ook van: vestigingen, deelnemingen en leningen van ondernemingen uit de E.E.G. (al dan niet in combinatie) in/aan ontwikkelingslanden, alsmede technische hulp- en management-contracten met die landen;
- II. het dekken van:
  - fabricagerisico;
  - insolventierisico;
  - transferrisico;
  - koersrisico;
  - politiek risico;
  - rampenrisico.

Samenvatting van het voorstel.

Op E.E.G.-niveau zouden twee organen, „Eurexim” en „Eurorisc” kunnen worden gecreëerd, die zich — bijv. voor 80 pCt. — belasten met financiering en risicodekking als bovenbedoeld. Eurorisc draagt risico, Eurexim verzorgt de financiering (voor zover nodig).

Eurexim trekt de daartoe benodigde middelen aan — behalve door het plaatsen van aandelen — door langlopende

leningen bij de Europese Investerings Bank (E.I.B.) en institutionele beleggers, door verdiscontering van wissels bij banken etc. Dit is dus een zuivere financieringsinstelling. Zij is gedacht als een vennootschap, waarin het bedrijfsleven — met name het bankwezen — en de E.I.B. deelnemen.

Eurorisc zou kunnen worden gesticht als een vennootschap waarin E.E.G.-staten en bedrijfsleven deelnemen; daarbij is vooral gedacht aan voor export producerende ondernemingen, alsmede aan kredietverzekeringsmaatschappijen. Deze vennootschap belast zich met het dekken van de risico's.

Ten aanzien van de risico's kan onderscheid worden gemaakt tussen (1) het risico van niet-tijdige betaling en (2) het risico van uiteindelijke non-betaling. Ingeval van schade (= non-betaling op de vervaldag) betaalt *Eurorisc* aan verzekerde een schade-uitkering uit, welke door *Eurexim* voor rekening van *Eurorisc* wordt gefinancierd. *Eurorisc* draagt vervolgens de financieringskosten over het bedrag der schade-uitkering gedurende de periode die verloopt tussen de schade-uitkering en de recuperatie der vordering. Dit geschiedt echter tot een maximum termijn van vijf jaar na de vervaldag. Na afloop van deze termijn belast *Eurorisc* de alsdan nog niet gerecupereerde vorderingen door aan de E.E.G.-staten; zij blijft evenwel — nu voor rekening van die staten — belast met de recuperatie en het incasso der uitstaande vorderingen.

Eurexim en *Eurorisc* zullen in beginsel als herfinancierings- resp. herverzekeringsinstellingen optreden t.b.v. de desbetreffende nationale instellingen; deze laatste sluiten dus de transacties met kredietnemers resp. verzekerden af. Aldus zal vanzelf een goede coördinatie met de nationale instellingen tot stand komen, terwijl de omvang van de administratieve apparatuur beperkt kan blijven; dit vereenvoudigt de problemen bij de oprichting der beide instellingen. *Eurexim* financiert alléén voor zover de risico's zijn gedekt bij *Eurorisc*, doch *Eurorisc* kan wel transacties verzekeren die niet door *Eurexim* worden gefinancierd.

Wat de financiële aansprakelijkheid voor de risico's betreft, zullen de financieringskosten ter overbrugging van de periode tussen schade-uitkering en recuperatie — tot ten hoogste vijf jaar — dus ten laste van *Eurorisc* komen. De E.E.G.-staten stellen zich tegenover *Eurorisc* garant voor het verzekerd bedrag van die vorderingen, welke na afloop van die termijn van vijf jaar nog niet zijn gerecupereerd. Verdeling van de parten over de diverse landen geschiedt volgens E.I.B.-sleutel.

De gekozen opzet kan worden opgevat als een procedure om risicomijdend in risicodragend kapitaal om te zetten. Met het oog hierop kan men aannemen, dat de financieringsbehoefte van *Eurexim* voor een belangrijk deel zou kunnen worden gedekt op de markt voor risicomijdend kapitaal. Als men in aanmerking neemt, dat verschillende Westeuropese centrale banken herdiscontofaciliteiten hebben verleend aan nationale exportfinancieringsinstellingen, is het zeer wel denkbaar dat wissels — wanneer deze het accept of endossement dragen van *Eurexim* — als prima beleggingspapier zullen worden aanvaard.

Het institutionele kader.

Gelijk boven aangeduid, lijkt het wenselijk, de financiering en de risicodekking institutioneel te scheiden. Dit is in Europa ook algemeen gebruikelijk. De *Eximbank* in de Verenigde Staten volgt een afwijkend systeem en

verenigt financiering en risicodekking. In Frankrijk bestaat in zoverre een tussenvorm, dat de exportfinancieringsbank aldaar tevens agente is van de exportverzekeringsinstelling.

Het creëren van twee nieuwe instellingen op het gebied van exportfinanciering en exportkredietverzekering werpt echter bepaalde tactische problemen op. De min of meer zorgvuldige afbakening van de taken der in West-Europa bestaande exportfinancierings- en exportkredietverzekeringsinstellingen lijkt hierdoor te worden doorkruist. Dit is niet gewenst; het gaat er immers in wezen om, de bestaande mogelijkheden en faciliteiten op die gebieden uit te breiden. Vandaar dat in deze opzet juist de bestaande instellingen in staat worden gesteld aan gegadigde exporteurs c.q. importeurs *additionele* financierings- en kredietverzekeringsfaciliteiten te verschaffen in het kader van een Europees stelsel.

Aldus ontstaat vanzelf de gedachte, de ontworpen instituten *Eurexim* en *Eurorisc* in beginsel te zien als resp. *herfinancierings-* en *herverzekeringsinstellingen*. Dit zou met zich brengen, dat gegadigden zich — evenals voorheen — zouden kunnen blijven wenden tot de hun bekende nationale instituten, doch deze zich voor herfinanciering resp. herverzekering voortaan óók zouden kunnen wenden tot *Eurexim* resp. *Eurorisc* ¹⁾.

Een consequentie van het voorgestelde systeem zou zijn, dat elke nationale instelling in de Euromarkt, die zich bij het herfinancierings- resp. herverzekeringstelsel van *Eurexim* resp. *Eurorisc* heeft aangesloten, nu ook inderdaad gecombineerde internationale projecten zou kunnen financieren resp. verzekeren. Bij een gecombineerde leverantie van bijv. Duitse, Franse en Nederlandse goederen, zou men zich dus kunnen vervoegen bij *Hermes*, de *COFACE* of *Delcredere*; in de praktijk zal het criterium wel dit zijn, welke der leverende ondernemingen de zakelijke leiding in handen heeft.

De rechtsvorm van *Eurexim* en *Eurorisc* zou, zoals gezegd, vennootschappelijk moeten zijn. De juridische problematiek, welk recht op deze vennootschappen van toepassing zou zijn, zou nog nader moeten worden uitgewerkt. De keuze van de vennootschap als rechtsvorm is met name gegrond op de voorkeur die het bedrijfsleven uiteraard heeft voor privaatrechtelijke in plaats van publiekrechtelijke constructies.

Financieringsstelsel.

Het voorstel om, naast de bestaande financieringsinstituten, op Europees niveau een nieuw instituut „*Eurexim*” te stichten, is gemotiveerd door de omstandigheid, dat het hierboven genoemde risicomijdende kapitaal (der institutionele beleggers) op lange tot zeer lange termijn wordt aangeboden, terwijl de hier bedoelde transacties op kortere termijnen moeten worden gefinancierd. Daarnaast dient, zoals eerder werd vermeld, het risico te worden gedekt; dit aspect komt hieronder ter sprake.

¹⁾ O.i. zou het daarnaast formeel mogelijk moeten zijn, dat gegadigden rechtstreeks in contact treden met *Eurexim* resp. *Eurorisc*. In het bijzonder bij internationale combinatieprojecten kan het voor deze instituten bijv. nuttig zijn, met de werkelijk deelnemende ondernemingen direct in verbinding te staan, teneinde een duidelijk inzicht in het ontwerp-project te verwerven. Ook ter vermindering van „nationale” gevoeligheden kunnen zulke rechtstreekse contacten gewenst zijn. De nationale instellingen behoeven zich daardoor niet gepasseerd te gevoelen, mits *Eurexim* en *Eurorisc* dergelijke contacten strikt als informatief opvatten en de formele contractsluiting aan de nationale instanties overlaten.

Nu zal, als gevolg van de risicodekking welke door Eurorisc zou kunnen worden geboden, financiering langs de usantiële kanalen van industrie- en handelsbanken stellig worden vergemakkelijkt. Niettemin valt te voorzien, dat de aldus beschikbaar komende middelen niet toereikend zullen zijn voor de beoogde expansie van de Europese export in verband met overzeese ontwikkelingsprojecten. Met name is te verwachten, dat de handels- en industriebanken (1) hetzij ongenegen zijn om zeer grote kredieten met lange looptijd te verstrekken, (2) hetzij wél tot kredietgeving bereid zijn mits zij zich herfinanciering kunnen verschaffen.

Eurexim zou in de aldus ontstane behoefte kunnen voorzien door:

- 1° rechtstreeks aan importeurs overzee leningen te verstrekken met looptijden van meer dan vijf jaar, en
- 2° accept- en accommodatiekrediet te verstrekken aan handels- en industriebanken voor door deze gefinancierde transacties.

In het eerste geval verwerft Eurexim een leningportefeuille op middellange tot lange termijn; in het tweede geval zou zij kunnen volstaan met (eventueel renouvellerende) kortlopende kredieten in de vorm van wisselaccepten of promessen, welke door de betrokken banken elders kunnen worden verdisconteerd ²⁾.

Koersrisico.

Voor zover de door Eurexim gefinancierde vorderingen luiden in internationaal verhandelbare muntsoorten, zal Eurexim de taak op zich kunnen nemen, het daarop gelopen koersrisico te dekken door middel van de tot dat doel gebruikelijke financiële operaties. Dit zal haar des te gemakkelijker vallen, indien zij stimuleert dat de betalingsverplichtingen zullen luiden in (convertibele) valuta's van de Euromarkt-landen. Wat de vorengenoemde leningdienst betreft kan worden gedacht aan valutatransacties op langere termijn met medewerking van de schatkisten en de centrale banken der E.E.G.-staten.

Ten aanzien van *niet* internationaal verhandelbare valuta's moet worden vastgesteld, dat de internationale debiteurpositie van de betreffende landen en de chronische tekorten op hun betalingsbalansen het in het algemeen onmogelijk maken het koersrisico te dekken door middel van de bovenbedoelde termijnaffaires. In incidentele gevallen zal het wellicht mogelijk blijken, termijnzaken van geringe omvang te doen of koersdekking te bewerkstelligen door middel van goederenruiltransacties. Waar dit niet mogelijk is, zal Eurexim zich dienen te onthouden van het in-portefeuille-nemen van in niet-verhandelbare valuta's luidende betalingsverplichtingen. Voor zover zulks uit politieke overwegingen desniettemin geboden mocht zijn, zou het koersrisico aan Eurexim moeten worden gegarandeerd door de E.E.G.-instantie die de betrokken beslissingen neemt.

Dekking der overige risico's.

De hierboven gegeven opsomming der risico's, welke voor dekking in aanmerking zouden moeten komen, beoogt zo volledig mogelijk te zijn. Onder bepaalde omstandigheden zouden de fabricage- en insolventierisico's kun-

²⁾ Teneinde deze herdisconteringsfaciliteit binnen toelaatbare grenzen te houden, zou zij zo nodig moeten worden gebonden aan limieten, welke de nationale en — in een later stadium — Europese monetaire autoriteiten met het oog op hun conjunctuurpolitiek vaststellen.

nen worden uitgezonderd, hetzij op verzoek van degenen die de garantie verkrijgt, hetzij volgens tevoren door Eurorisc vastgestelde normen.

Zowel ter vermindering van een wedloop in exportkrediettermijnen als met het oog op de samenwerking met de nationale kredietverzekeringsinstellingen zal Eurorisc zich moeten aansluiten bij de Berner Unie. Dit betekent dat voor exportkredieten de vijfjaarslimiet in acht moet worden genomen.

De ontwikkelingshulp kan evenwel naar haar karakter langere krediettermijnen dan vijf jaar niet missen ³⁾. Deze zullen dan echter de vorm moeten aannemen van importkredieten en/of ontwikkelingsleningen, te verstrekken aan ontwikkelingslanden, c.q. van deelnemingen in bedrijven aldaar. Daarbij ware te denken aan door de Eximbank en door West-Duitsland toegepaste procedures.

Kredietverzekeringsinstellingen kennen overigens nog andere limiteringen dan op het stuk van de krediettermijn. De voornaamse zijn: het percentage dat bij levering moet zijn/worden voldaan en het percentage dat de kredietnemer als eigen risico voor eigen rekening moet nemen ⁴⁾.

Voor het bedrijfsleven is het in beginsel niet wenselijk, dat het eigen-risico-percentage voor iedere transactie afzonderlijk wordt bepaald, bijv. afhankelijk van het voorgerecalculeerde winstpercentage. Het verdient dan ook de voorkeur, algemene percentages te stellen, zoals thans ook in de grote landen gebruikelijk is. Daarbij zou men bijv. kunnen denken aan een dekking van 80 pCt.; ook al loopt Eurorisc dan het risico, dat zij in sommige gevallen ook winst verzekert.

Dit behoeft niet te impliceren, dat de eigen-risico-percentages voor de onderscheidene risicotypen uniform zouden moeten zijn. Het is bekend, dat West-Duitsland het eigen-risico-percentage voor de insolventierisico's hanteert als een instrument van conjunctuurpolitiek. Ook in het kader van een Europese conjunctuurpolitiek zijn variaties in de algemene eigen-risico-percentages tot dat doel wellicht dienstig. De transfer-, politieke en rampenrisico's zouden echter niet aan dergelijke conjunctuurpolitieke variaties onderhevig moeten zijn.

Ter verduidelijking zij hierbij nog aangetekend, dat het gewenst is, het eigen-risico-percentage en de zelffinancieringsquote gelijk te trekken, althans laatstgenoemde quote nooit kleiner te laten zijn dan het eigen-risico-percentage; anders ontstaan er onvermijdelijk onaangename terugvorderingsproblemen als de vordering niet (of niet geheel) wordt geïnd.

Recuperatiebeleid.

In bestaande recuperatiepraktijken zijn het de staten, die de achterstallige vorderingen hebben verworven en deze bij de debiteurlanden trachten in te vorderen. In het hier voorgestelde systeem berusten de achterstallige vorderingen aanvankelijk bij Eurorisc. Het zal dan ook deze instelling moeten zijn, die vóór de datum van doorbelasting aan de E.E.G.-staten de recuperatiepogingen leidt. Het ligt voor de hand, dat Eurorisc daarbij gebruik

³⁾ Zie hiervoor met name het in het nummer van 7 oktober 1959 van dit blad verschenen artikel van Dra. T. Faber: „Juiste termijnen voor exportkredietverzekering”.

⁴⁾ Indien de kredietnemer in het importerende land is gevestigd, biedt een eigen risicoregeling voor de verzekeraar uiteraard geen enkel voordeel. Men pleegt zich dan gewoonlijk te behelpen, door de exporteur met zulk een „eigen-risico-percentage” te belasten, ofschoon het — formeel genomen — zijn „eigen risico” niet is.

De spanningen, welke bij het onderwijs zijn ontstaan als gevolg van de na-oorlogse geboortegolf, zijn thans het sterkst bij het v.h.m.o., waar reeds jaren als gevolg van de sterk toegenomen belangstelling grote tekorten aan leraren bestonden. In de ramingen, welke in voorgaande jaren zijn opgesteld met betrekking tot de te verwachten lerarenvoorziening, is steeds uitgegaan van de bestaande leerlingenschaal. In deze ramingen werd tegen 1970 tot een overschot aan leraren in de literaire vakken geconcludeerd. Een verlaging der leerlingenschaal behoort op zichzelf reeds tot de urgentiepunten in het v.h.m.o., doch kan tevens nuttig zijn om deze overschotten te absorberen. In dit artikel is de invloed van een dergelijke maatregel op de behoefte aan leraren onderzocht. Het knelpunt blijkt tot 1970 te zijn gelegen bij de leraren in de exacte vakken. Een verlaging der schaal zal daardoor eerst in de daaropvolgende jaren kunnen worden gerealiseerd.

Verlaging der leerlingenschaal en de behoefte aan leraren bij het v.h.m.o.

De na-oorlogse geboortegolf heeft onder andere voor het onderwijs een aantal ernstige problemen geschapen. Aan het begin der jaren vijftig ondervond de schoolbevolking bij het gewoon lager onderwijs een sterke toeneming, waardoor grote tekorten aan onderwijzend personeel ontstonden, terwijl ook aan de scholenbouw zware eisen werden gesteld. In de laatste jaren is deze groei tot stilstand gekomen en is zelfs een lichte daling in het aantal leerlingen zichtbaar geworden. De geboortegolf is door het g.l.o. heengerold en is reeds bij het voortgezet dag-onderwijs aangekomen, waar soortgelijke spanningen zich gaan voordoen als het g.l.o. in de verstreken jaren te zien gaf.

Deze spanningen zijn het grootst bij het v.h.m.o. waar reeds tevoren, als gevolg van de sterk toegenomen belangstelling, grote tekorten aan leraren bestonden. Dit laatste heeft er mede toe geleid dat enkele jaren geleden ramingen werden opgesteld van de te verwachten behoefte aan leraren en van de mate waarin in deze behoefte zal kunnen worden voorzien ¹⁾. Bij deze berekeningen werd aangenomen dat de klasse-omvang bij het v.h.m.o. geen autonome verandering zou ondergaan. Hierbij werd dus geen rekening gehouden met mogelijke veranderingen in de bestaande

¹⁾ „Interim-rapport van de commissie v.h.m.o.”, 's-Gravenhage 1955;

„De ontwikkeling van het aantal academici tot 1980”, Rapport van de Commissie voor Statistiek van het Inter-universitair Contactorgaan, Zeist 1959.

(vervolg van blz. 49)

zal moeten kunnen maken van de faciliteiten, welke de diplomatieke diensten van de Europese Gemeenschappen en van de afzonderlijke E.E.G.-staten daartoe kunnen bieden. Terwille van de continuïteit der recuperatiepogingen en ter voorkoming van het splitsen der vorderingen, zou Eurorisc dan echter ook na bovenbedoelde datum met de recuperatiepogingen belast moeten blijven.

Het is duidelijk dat het bovenbedoelde optreden van

wettelijke regelingen ten aanzien van de zgn. leerlingenschaal.

Deze regelingen houden in, dat nieuw te vormen parallelklassen bij het v.h.m.o. slechts worden gesubsidieerd wanneer de splitsing van de klassen waaruit zij ontstonden, geschiedde om te voorkomen dat deze een vastgestelde omvang zouden overschrijden. Deze vastgestelde klasse-omvang wordt aangeduid met de term „leerlingenschaal”; zij is reeds sedert jaren bepaald op 32 leerlingen voor de eerste drie leerjaren en op 30 leerlingen voor de latere ²⁾.

Hoewel de aangegeven grenzen door vele deskundigen te hoog worden geoordeeld, wordt vrij algemeen aanvaard dat een verlaging in de huidige situatie — gegeven de grote tekorten aan leraren — niet kan worden gerealiseerd. Het is immers duidelijk dat het niveau van de leerlingenschaal invloed heeft op de mate waarin nieuwe parallelklassen worden gevormd en daarmee — via de voor die klassen vastgestelde lesroosters — op de behoefte aan leraren in diverse vakken. Zodra echter in de toekomst de verhouding tussen aanbod van en behoefte aan leraren zal zijn verbeterd, zal een verlaging der schaal ongetwijfeld een der eerste urgentiepunten gaan vormen. Een dergelijke ontwikkeling heeft zich reeds voorgedaan bij het lager onderwijs waar kort geleden immers, mede op grond van ramingen betreffende het toekomstig aanbod

²⁾ Bij K.B. van 15 december 1933 en gehandhaafd bij Besluit van 17 oktober 1951.

de E.E.G. als gemeenschap het uitoefenen van krachtiger pressie mogelijk zal maken en aldus het risico zal beperken. Door het creëren van een dergelijke sterke Europese crediteurpositie, die zich kan meten met de machtigste concurrenten, is het bovendien mogelijk via een groeiende kredietverstrekking de afzet van Europese kapitaalgoederen in de ontwikkelingslanden te vergroten.

Eindhoven.

Dr. J. C. RAMAER.
Mr. H. DE VRIES.

van onderwijzers, de wetgever een verlaging der klasse-grootte in het vooruitzicht stelde ³⁾.

Volgens de in noot 1 aangeduide ramingen kan worden verwacht dat de thans bestaande tekorten aan leraren, althans ten aanzien van de literaire vakken, tegen 1970 zullen zijn opgeheven en dat van af dat jaar overschotten bij deze vakken zullen ontstaan. Het gevaar is niet denkbeeldig dat dit vooruitzicht de te verwachten recrutering van leraren voor deze vakken zodanig zal afremmen dat tegen 1970 geen voldoende aanbodpotentieel aanwezig zal zijn om een verlaging der leerlingenschaal door te voeren.

In dit artikel is daarom getracht na te gaan in welke mate een verlaging van de leerlingenschaal tot een (overigens volkomen arbitrair) niveau van 25 leerlingen per klasse zal leiden tot een verhoging van de geraamde behoefte:

De feitelijke klassegrootte bij het v.h.m.o.

De feitelijke klassegrootte bij het v.h.m.o. in 1955 is weergegeven in de hieronder volgende tabel, waarin voor elk der beschouwde klasstypen de bezetting is geregistreerd.

TABEL 1.

Klassebezetting bij het v.h.m.o., 1955

		Leerjaar					
		I	II	III	IV	V	VI
Gymnasium	Gemiddeld aantal leerlingen per klasse	25	22	19	17	16	14
	pCt. der klassen $\geq$ 25 leerlingen	54	33	19	10	13	7
H.B.S.	Gemiddeld aantal leerlingen per klasse	26	24	23	18	15	12
	pCt. der klassen $\geq$ 25 leerlingen	64	51	43	17	8	5
Lyceum (onderbouw)	Gemiddeld aantal leerlingen per klasse	27	25	—	—	—	—
	pCt. der klassen $\geq$ 25 leerlingen	79	66	—	—	—	—
M.S.v.M.	Gemiddeld aantal leerlingen per klasse	25	20	20	19	16	—
	pCt. der klassen $\geq$ 25 leerlingen	59	26	25	16	8	—
H.D.S.	Gemiddeld aantal leerlingen per klasse	22	20	21	17	—	—
	pCt. der klassen $\geq$ 25 leerlingen	15	7	20	10	—	—

Bron: „Statistiek van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs”, Zeist 1954 en 1956.

In dit overzicht is de gymnasiale afdeling der lycea met het zelfstandige gymnasium gelijkgesteld, de h.b.s.-afdeling met de zelfstandige h.b.s. Van de lycea zijn dus slechts de eerste beide leerjaren (de onderbouw) als afzonderlijke klasstypen beschouwd. Voorts zijn de middelbare scholen voor meisjes en de handelsdagscholen in afzonderlijke rubrieken opgevoerd ongeacht de schooltypen, waaraan zij zijn verbonden (gymnasium, h.b.s., lyceum).

Uit de tabel kan worden afgelezen, dat in slechts 2 klasstypen de gemiddelde bezetting hoger ligt dan 25 leerlingen, nl. in het eerste leerjaar van h.b.s. en lyceum (onderbouw). In deze klasstypen zal dus het aantal splitsingen van klassen bij een verlaging der leerlingenschaal relatief de meeste invloed hebben.

Daarnaast is echter ook in de klasstypen met een lagere gemiddelde bezetting een aantal grote klassen aanwezig. Voor een volledig beeld van de feitelijke klasseomvang zijn in de tabel ook gegevens opgenomen van het percentage grote klassen per klasstype. Uit deze opstelling

³⁾ Wijziging van art. 28 der L.O.-wet 1920 van 11 juni 1959, Stbl. 207.

blijkt dat voor vrijwel alle schooltypen het aandeel dezer grote klassen naar de hogere leerjaren regelmatig afneemt. De hogere klassen zijn dus kleiner in omvang; dit is een gevolg van de selectieve werking der overgangsexamens enerzijds en van de differentiatie van het onderwijs in die klassen anderzijds. Tevens kan uit de cijfers worden afgeleid dat een belangrijk deel van het beschouwde aantal tot de groep der grote klassen kan worden gerekend. In totaal vielen in 1955 ca. 1.800 klassen (35 pCt. van het totale aantal) in deze groep.

De gegevens in de tabel verzameld zijn niet toereikend voor de beantwoording van de vraag, hoe groot het aantal klassen zal worden wanneer de leerlingenschaal wordt teruggebracht tot 25 leerlingen per klasse. Daartoe moet een andere procedure worden gevolgd.

De invloed van een verlaging der leerlingenschaal op het aantal klassen.

Bij een eventuele verlaging der leerlingenschaal kan worden verwacht dat binnen iedere school afzonderlijk wordt nagegaan hoeveel nieuwe klassen kunnen worden gevormd, gegeven het aantal leerlingen in een bepaald leerjaar en een bepaalde afdeling. Voor het uitgangsjaar 1955 is het mogelijk een berekening te maken van dit theoretisch aantal klassen (van maximaal 25 leerlingen elk) dat binnen ieder schooltype en elk leerjaar kan worden geformeerd ⁴⁾. Vergelijking met het aantal klassen in de bestaande situatie levert het aantal additioneel te vormen klassen op.

De uitkomsten zijn samengevat in tabel 2.

Het aantal klassen zou blijkens deze berekening na verlaging der schaal met 674 ofwel met ca. 13 pCt. toenemen. Dit ligt aanmerkelijk lager dan het hierboven vermelde percentage klassen met 25 en meer leerlingen. Ten dele is dit verschil te verklaren uit de omstandigheid dat in tabel 1, welke uit C.B.S.-gegevens is afgeleid, de klassen met exact 25 leerlingen wel bij de grote klassen zijn ingedeeld, doch dat deze klassen bij de aangename verlaging der schaal niet voor splitsing in aanmerking zullen komen: splitsing wordt eerst mogelijk als zij een omvang van 25 overschrijden. Daarnaast vloeit het verschil tussen beide percentages voort uit het feit dat niet iedere klasse met meer dan 25 leerlingen bij verlaging der schaal een nieuwe klasse zal opleveren, omdat de boven-tallige leerlingen van eenzelfde school en leerjaar zullen worden samengevoegd in een of meerdere nieuwe parallelklassen.

De hier uitgevoerde berekening is bruikbaar om een inzicht te verschaffen in de mate waarin een verlaging van de leerlingenschaal materiële voorzieningen noodzakelijk maakt (bijv. het bouwvolume). Ten aanzien van de uitbreiding van het aantal leraren in de diverse vakken laten de cijfers echter eerst conclusies toe wanneer zij worden beschouwd in samenhang met de lesroosters.

De invloed van een verlaging der leerlingenschaal op het aantal lessen.

Een overzicht van de lesroosters voor de onderscheiden klasstypen kan worden ontleend aan de wettelijke uit-

⁴⁾ Uitgaande van de „Gegevens dagscholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs en handelsavondschole, 1955”, publikatie van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

TABEL 2.

Aantal klassen en berekende toeneming bij verlaging der leerlingenschaal, naar schoolsoort en leerjaar, 1955

Leerjaar	Gymnasium		H.B.S.		Lyceum (onderbouw)		M.S.v.M.		H.D.S.		Alle scholen	
	aantal	toeneming	aantal	toeneming	aantal	toeneming	aantal	toeneming	aantal	toeneming	aantal	toeneming
I	123	26	427	84	491	105	75	18	19	2	1.135	235
II	214	35	526	87	145	29	143	23	23	3	1.051	177
III	245	21	567	85	—	—	148	15	27	2	987	123
IV A	—	—	220	12	—	—	—	—	—	—	220	12
B	—	—	332	46	—	—	—	—	—	—	332	46
Gecombineerd a)	231	18	10	—	—	—	136	16	23	—	400	34
V A	39	5	203	4	—	—	—	—	—	—	242	9
B	36	2	297	12	—	—	—	—	—	—	333	14
Gecombineerd a)	150	10	—	—	—	—	115	5	—	—	265	15
VI A	29	—	9	—	—	—	—	—	—	—	38	—
B	25	—	36	1	—	—	—	—	—	—	61	1
Gecombineerd a)	149	8	—	—	—	—	—	—	—	—	149	8
Alle klassen	1.241	125	2.627	331	636	134	617	77	92	7	5.213	674

a) C.q. ongesplitst.

voeringsbepalingen ten aanzien van het v.h.m.o. In deze bepalingen wordt voor gymnasium en h.b.s. een volledig leerplan gespecificeerd. Voor de m.s.v.m. en h.d.s. zijn bepalingen vermeld ten aanzien van het minimum aantal werkelijke lessen per vak voor alle leerjaren tezamen; hier moest dus een raming worden gemaakt van de verdeling van dit aantal over de diverse leerjaren. Daar de onderbouw van het lyceum geen wettelijke regeling heeft, is aangenomen dat het aantal wekelijkse lessen in de moderne talen, aardrijkskunde, geschiedenis en de exacte vakken hier zal liggen tussen de aantallen vermeld voor gymnasium en die voor h.b.s.

Enkele vakken (zoals handelswetenschappen en lichamelijke opvoeding) zijn in dit overzicht buiten beschouwing gebleven, omdat ten aanzien van deze vakken geen tekorten aan leraren worden verwacht en zij dus voor het onderzoek niet interessant zijn.

Uitgaande van deze opstelling is berekend het totaal aantal wekelijkse lessen in de opgenomen leervakken dat in alle klassen tezamen wordt gegeven. Tegenover dit totaal is gesteld het aantal wekelijkse lessen dat na een correctie van de leerlingenschaal zal moeten worden gegeven in de diverse vakken. De confrontatie is weergegeven in de volgende tabel.

TABEL 3.

De toeneming van het aantal lessen per vak door verlaging van de leerlingenschaal, 1955

Leervak	Aantal lessen		Toeneming	
	bij bestaande schaal	bij verlaagde schaal	absoluut	in pCt.
			× 1.000	
Grieks	5,7	6,2	0,5	8,8
Latijn	6,6	7,3	0,7	10,4
Nederlands	18,4	20,8	2,5	13,4
Frans	16,9	19,2	2,4	14,1
Duits	10,6	11,7	1,1	10,4
Engels	13,5	15,2	1,7	12,9
Geschiedenis	13,7	15,6	1,9	13,7
Aardrijkskunde	10,7	12,3	1,6	15,0
Literaire vakken (gem.)				12,9
Wiskunde	18,6	21,3	2,7	14,5
Natuurkunde	7,4	8,2	0,8	11,7
Scheikunde	6,5	7,2	0,7	12,0
Biologie	6,1	7,1	0,9	15,7
Exacte vakken (gem.)				13,7
Alle vakken (gem.)				13,1

Evenals het aantal klassen zal bij de aangenomen verlaging der leerlingenschaal het aantal te geven lessen in de beschouwde vakken gemiddeld met ca. 13 pCt. toenemen. De afzonderlijke vakken geven hierbij een aanzienlijke variatie rond dat gemiddelde te zien. Zo is vooral spectaculair de uitbreiding van het aantal lessen in Frans, aardrijkskunde, wiskunde en biologie. Deze vakken worden voor een belangrijk deel in de lagere klassen van het v.h.m.o. onderwezen, en de verlaging der leerlingenschaal heeft hier dus de meeste invloed. De uitbreiding bij de klassieke talen, Duits, natuur- en scheikunde, is lager: het zwaartepunt van het onderwijs in deze vakken ligt bij de hogere klassen.

Consequenties voor de raming van de behoefte aan leraren tot 1970.

Op basis van de hierboven gevonden resultaten kan worden nagegaan in welke mate de ramingen van de behoefte aan leraren, in de aanvang van dit artikel aangeduid, zouden moeten worden geamendeerd. Daartoe zijn de percentages uit tabel 3 toegepast op de geraamde behoeftecijfers voor 1970. De uitkomsten zijn vermeld in tabel 4.

TABEL 4.

Geraamde behoefte aan leraren in 1970 en additionele behoefte door verlaging van de leerlingenschaal tot 25

Leervak	Geraamde behoefte	Additionele behoefte
Klassieke talen	1.160	115
Nederlands, aardrijkskunde, geschiedenis	2.790	390
Frans	1.150	165
Engels	950	125
Duits	765	80
Totaal literaire vakken	6.815	875
Wis-, natuur- en scheikunde	2.590	345
Biologie	485	75
Totaal exacte vakken	3.075	420
Alle vakken	9.890	1.295

Voor de verlaging der leerlingenschaal zouden in 1970 ca. 875 leraren in de literaire vakken extra nodig zijn. Aangezien voor deze groep in de bestaande ramingen

rekening werd gehouden met een overschot in ongeveer diezelfde grootte-orde zou in deze additionele behoefte dus zonder spanningen alleen al door academisch gevormde leraren kunnen worden voorzien; zij zou beslag leggen op twee jaarlichtingen van afstuderenden. Het is echter wel de vraag, of hun verdeling over de studierichtingen zal overeenkomen met de hier geraamde behoefte voor elk van de beschouwde vakken.

Het knelpunt is voorlopig veel meer gelegen bij de exacte vakken, waar tot 1970 een tekort van ca. 1.000 afstuderenden wordt verwacht. Dit tekort zou door de veronderstelde verlaging der leerlingenschaal met ca. 40 pCt. toenemen wanneer in de hieruit voortvloeiende additionele behoefte alleen door aanstelling van acad-

demisch gevormde leraren zou worden voorzien. In feite echter zal de situatie aanzienlijk gunstiger liggen, omdat een belangrijk deel van het benodigde aantal zal kunnen worden opgeleverd via de examens voor middelbare akten. Het aanbod van leraren die langs deze weg zijn opgeleid geeft in de laatste jaren een sterke stijging te zien. Wanneer hierbij nog in aanmerking wordt genomen dat ook het aantal eerstejaars-studenten in deze studierichtingen sedert het afsluiten der ramingen opmerkelijk is gestegen, lijkt de verwachting gewettigd dat in de jaren na 1970 het aanbod van leraren in de exacte vakken zodanig zal zijn verruimd, dat een verlaging der leerlingenschaal in de aangenomen orde van grootte tot de mogelijkheden zal gaan behoren.

's-Gravenhage.

Drs. J. PASSENIER.

AANTEKENING

Reorganisatievoorstellen inzake de rijksfinanciën Rapport Commissie Herziening Comptabiliteitswet

In 1956 werd door Minister Van de Kieft een commissie Herziening Comptabiliteitswet ingesteld. De samenstelling van deze commissie was als volgt: Prof. Mr. D. Simons (voorzitter), Prof. Mr. A. M. Donner, Prof. Dr. C. Goedhart, L. Götzen, Dr. A. Mulder, Prof. Dr. M. J. H. Smeets, Prof. R. W. Starreveld, Prof. Dr. H. J. Witteveen, Dr. W. Drees Jr. en D. A. P. W. van der Ende.

De Comptabiliteitswet dateert van 1927. Deze wet geeft richtlijnen voor de opstelling van de begroting, het beheer van 's Rijks financiën en de taak van de Algemene Rekenkamer. Daarnaast bestaan ook andere bepalingen op dit gebied, bijv. de Bedrijvenwet. Na de oorlog is in de Staten-Generaal op herziening van de wet aangedrongen in verband met het algemeen economische beleid en met de wens een grotere invloed op het financiële beheer te verkrijgen. In het onderstaande wordt een korte samenvatting van enige conclusies en voorstellen in het vooronderzoek gegeven.

De betekenis van de rijksfinanciën voor de nationale economie.

De grote betekenis van de rijksbegroting voor het algemeen economische beleid (uiteengezet door Keynes c.s.) maakt een wettelijke bepaling gewenst, volgens welke in de Miljoenennota „beschouwingen over de betekenis van het voorgenomen beleid voor de volkshuishouding” moeten worden opgenomen. Voorts ware door het Centraal Planbureau naast het Centraal Economisch Plan een voorlopig economisch plan in hoofdlijnen te ontwerpen, dat op hetzelfde tijdstip als de Miljoenennota wordt gepubliceerd. In dit voorlopig economisch plan dienen de voornaamste doelstellingen inzake de werkgelegenheid, de investeringsactiviteit, de betalingsbalans e.d. voorop te worden gesteld en dient aandacht te worden geschonken zowel aan de structurele als aan de conjuncturele omstandigheden.

Het behoud van de begrotingsperiode van een jaar acht de commissie zeer wel verenigbaar met een begrotingsbeleid, dat zich op korte termijn kan aanpassen aan gewijzigde economische omstandigheden. Deze aanpassing maakt een tweejaarlijkse begroting ongewenst. Het opstellen van een algemeen budgettair plan voor een aantal jaren

is echter nuttig voor een stelselmatige coördinatie van de verschillende overheidsmaatregelen.

De indeling van de begroting.

De hoofdingeling.

De gangbare hoofdingeling in een „gewone dienst” en een „buitengewone dienst” wordt verworpen. Een afzonderlijke kapitaaldienst houdt vooral het gevaar in zich van een leningpolitiek, die onvoldoende aangepast is aan de economische omstandigheden. Een zodanige dienst kan er tevens toe leiden uitgaven gemakkelijker te doen aanvaarden. Volgens moderne opvattingen is mede — en meermalen vooral — een macro-economische benadering noodzakelijk. Hierbij dient o.a. te worden nagegaan, welke aanwending de leninggelden in de volkshuishouding zouden krijgen indien de overheid deze niet zou aantrekken en waarbij verder aan de conjuncturele en/of structurele situatie bij het aangaan van de lening gewicht wordt toegekend. Men kan zelfs betogen, dat de aard van de aldus te financieren voorzieningen daarbij van secundaire betekenis is.

De meerderheid van de commissie bepleit een splitsing van de begroting in twee titels, t.w. titel A: Bestedingen, onderscheidenlijk Inkomsten en titel B: Overige uitgaven, onderscheidenlijk Overige ontvangsten. Hierbij worden voorop gesteld de (lopende) inkomsten en de bestedingen (inclusief de investeringen) van het Rijk, waaronder mede te begrijpen overdrachtsuitgaven die voor de ontvangende groep een inkomen vormen. Het saldo van deze groep van inkomsten en uitgaven wordt als het meest zinvolle begrotingssaldo beschouwd. Uitgaven (en inkomsten) die het macro-economisch beeld niet beïnvloeden worden tot de tweede groep samengevoegd.

Een minderheid bepleit een indeling in drie groepen, waarbij de investeringen afzonderlijk worden genoemd.

De verdere indeling.

De bestaande indeling naar organisatie-eenheden dient te worden gehandhaafd. Door per organisatie-eenheid zo nodig meer dan één artikel op te nemen is het mogelijk die

indeling te combineren met een indeling naar kostensoorten. Het nut van overzichten van de uitgaven voor de verschillende overheidsstaken, bij voorkeur in de Miljoenennota onder te brengen, kan worden vergroot door daarbij — voor zover het onderwerp zich daartoe leent — een kwantitatieve bepaling van de verrichte prestaties te voegen.

Het begrotingsstelsel en de ramingen van inkomsten en uitgaven.

De meerderheid van de commissie adviseert voor de uitgaven, gezien de staatsrechtelijke en macro-economische functie, het zgn. verkregen rechtenstelsel te handhaven. Criterium is hierbij de dag waarop de crediteur recht op betaling verkrijgt door levering van goederen aan de staat. Voor de ontvangsten wordt het kasstelsel aanbevolen, ook voor de verantwoording in de rekening van de kohierbelastingen. Een minderheid bepleit het stelsel van lasten en baten. Voor de raming van deze belastingen in de begroting wordt echter de voorkeur gegeven aan het materiële vorderingensstelsel, d.w.z. de opbrengst van de kohierbelastingen over het begrotingsjaar.

De overbrenging van niet verbruikte begrotingskredieten naar de begroting van het volgend dienstjaar.

De meerderheid van de commissie adviseert om de wetsbepaling, welke de in hoofde vermelde overbrenging mogelijk maakt, te schrappen. Hierdoor geeft de begroting een betere weergave van wat in feite gebeurt en wordt meer inhoud gegeven aan het budgetrecht van de Staten-Generaal.

De middelenwet.

Teneinde de verantwoordelijkheid van de afzonderlijke ministers te accentueren, wordt voorgesteld de algemene middelenwet te splitsen in wetten, die elk de ontvangsten van één ministerie bevatten. Tevens wordt voorgesteld in deze wetten de middelen voortaan niet alleen te noemen maar ook te ramen.

De voorbereiding van de begroting.

De commissie is van oordeel dat de departementen in een vroeg stadium concrete aanwijzingen moeten verkrijgen over het bedrag dat voor het departement als geheel en voor bepaalde activiteiten afzonderlijk beschikbaar zal zijn. Hiermede kan bij de eerste gedetailleerde opzet van de begrotingshoofdstukken rekening worden gehouden. De commissie acht het noodzakelijk dat de ministers hun ontwerpen vóór 1 mei toezenden aan de Minister van Financiën. Voorgesteld wordt deze Minister de bevoegdheid te geven bij overschrijding van die termijn zelf ontwerpen op te stellen en aan de Ministerraad voor te leggen.

Teneinde het financiële gezichtspunt in de Ministerraad meer tot zijn recht te laten komen (de Minister van Financiën kan formeel slechts één stem uitbrengen evenals de andere ministers), wordt de instelling van een begrotingscommissie geadviseerd, die vóór de Ministerraad de ontwerpen behandelt. De samenstelling van de commissie wordt als volgt in overweging gegeven: de Minister-President, de Vice-Premier, de Minister van Financiën, een andere Minister en de Minister die het beheer voert over het te behandelen begrotingshoofdstuk. Indien een uitgaafvoorstel in de commissie wordt verworpen zou de Ministerraad het slechts kunnen aanvaarden met een meerderheid waartoe ook de Minister-President behoort.

Wat adviezen (bijv. van de S.-E.R.) betreft acht de commissie het wenselijk deze tijdig in te winnen, zodat de

Regering haar standpunt kan bepalen vóór de begroting aan de Raad van State wordt gezonden.

De behandeling van de begroting door de Staten-Generaal. *Wenselijkheid en uitvoering van een tijdige totstandkoming van de begrotingswetten.*

Het budgetrecht is het recht *vooraf* de uitgaven van de staat te voteren. Vaststelling van de begroting in de loop van het begrotingsjaar — zoals thans gebruikelijk is — introduceert de gedachte dat de parlementaire goedkeuring een formaliteit is en dat de administratie ook zonder deze haar gang kan gaan. Het parlement kan, met elke maand die verstrijkt, minder wijziging brengen in de uitgaven die de administratie wil doen.

De commissie bepleit daarom het tijdig totstandkomen van de begrotingswetten. Het verdient overweging de financiële beschouwingen te houden zonder schriftelijke voorbereiding. Indien de politieke beschouwingen op de vierde dag in september zouden worden gehouden, zouden de algemene financiële beschouwingen uiterlijk twee weken later kunnen aanvangen. De Tweede Kamer moet in staat zijn de meeste hoofdstukken vóór december te behandelen en in elk geval vóór Kerstmis gereed komen. Zonder een waarde-oordeel uit te willen spreken wordt geconstateerd dat aldus bij een uitschakeling van de Eerste Kamer alle begrotingen tijdig — d.w.z. vóór de aanvang van het begrotingsjaar — kunnen worden vastgesteld. Wel adviseert de commissie te bepalen dat, zodra een hoofdstuk van de begroting door de Tweede Kamer is aangenomen, over de helft van de daarin vervatte bedragen mag worden beschikt.

De tegenwoordige parlementaire behandelingswijze impliceert een voortdurende opwaartse druk op de uitgaven.

In het parlement is geen commissie — geen groep personen — aangewezen die zich verantwoordelijk voelt voor het afwegen van de ene uitgaaf tegen de andere en tegen de belastingdruk. De keuzefunctie wordt op deze wijze niet uitgeoefend. De sectorspecialisten van de verschillende fracties zijn het veelal goeddeels eens. Hun rapporten en redevoeringen bepleiten in hoofdzaak hogere uitgaven bij een vakminister die geneigd is zijn terrein zo ruim mogelijk te verzorgen. Deze voortdurende opwaartse druk op de uitgaven over een breed front plant zich voort in het Kabinet. Een tot uitgaven geneigde houding van het parlement ondermijnt de positie van de Minister van Financiën bij de opstelling van de begroting.

Bij de voorbereiding van de begroting zijn weliswaar tal van colleges betrokken (Ministerraad, Raad van State, het parlement), maar in feite zijn het uitsluitend de Ministers, ieder voor het eigen hoofdstuk, die in overeenstemming met de Minister van Financiën, de begroting bepalen. De belangstelling van het parlement is teveel gericht op de besteding van de gevoteerde gelden. Hier zijn echter reeds verschillende remmen werkzaam (Algemene Rekenkamer, Centrale Accountantsdienst, departementale controle instanties). *Het probleem zit niet bij de uitvoering van de begroting, maar bij het voteren.* Hierbij moeten de Staten-Generaal reële invloed gaan uitoefenen.

De beste weg om in het parlement tot coördinatie van het begrotingsbeleid te komen is vermoedelijk het opdragen van deze coördinatie aan een bestaande of een hiervoor in het leven te roepen vaste commissie. De taak van deze begrotingscommissie zou zijn ter voorbereiding van de plenaire behandeling rapport uit te brengen over alle be-

grotingshoofdstukken. Hierbij moet veel aandacht worden gegeven aan de in de begrotingsontwerpen gevraagde bedragen.

Bevordering van de doelmatigheid door de Staten-Generaal.

Voor een versterking van het toezicht op de doelmatigheid bij de uitvoering, in het bijzonder de efficiency, kan worden volstaan met een uitbouw van de taak van de Rekenkamer. In de daartoe leidende gevallen zal de Rekenkamer de nodige gegevens aan het parlement ter kennis kunnen brengen.

Anders is het gesteld met de zgn. „grote” doelmatigheid. Het bepalen van het beleid vereist politieke beslissingen; het overwegen van de doelmatigheid hiervan heeft daarom eveneens in belangrijke mate politieke aspecten. Voor het toezicht op de beleidsdoelmatigheid bestaat behoefte aan een parlementair orgaan: de ter coördinatie van het begrotingsbeleid voorgestelde parlementaire begrotingscommissie. De commissie acht het niet raadzaam, dat bovendien nog een nieuw lichaam als de door de commissie-Koersen bedoelde Doelmatigheidskamer zou worden ingesteld. Het Scandinavische instituut „Ombudsman” wordt voor ons land eveneens afgewezen.

Het toezicht op de uitvoering van de begroting.

De commissie meent dat de verantwoordelijkheid van de Minister van Financiën voor het budget niet bij de begrotingsvoorbereiding mag eindigen. Een te intensief toezicht door deze Minister kan echter de zelfwerkzaamheid en het verantwoordelijkheidsgevoel van de departementen ondergraven. De thans algemeen gestelde eis van voorafgaande kredietopening wordt in de praktijk terecht op een soepele wijze toegepast. Voorgesteld wordt aan de Minister van Financiën de bevoegdheid te geven *bepaalde* posten aan te wijzen, ten laste waarvan geen verplichtingen mogen worden aangegaan, voordat hij daarmede heeft ingestemd.

De Algemene Rekenkamer.

Met het oog op de uitbreiding van de taken van de

Algemene Rekenkamer wordt voorgesteld het aantal leden te vergroten. De controle op de ontvangsten ware in de Comptabiliteitswet meer uitdrukkelijk aan de Rekenkamer op te dragen. Het toezicht op de doelmatigheid dient niet alleen de efficiency, doch ook de wijze van realisering van het beleid te omvatten. Met name zou de Rekenkamer zich kunnen uitspreken indien naar haar oordeel de Regering niet voldoende diligent zou zijn, een eerder bepaald beleid aan te passen aan zich wijzigende omstandigheden. Controle op de doelstelling van het beleid echter blijve bij uitstek een taak van Regering en Staten-Generaal. Het aantal instellingen, waar bij het Rijk financieel is betrokken doch die niet aan de controle van de Rekenkamer zijn onderworpen, wordt steeds groter. De Rekenkamer ware met een zekere supervisie op het financiële beleid van deze instellingen te belasten.

Supplettoire begrotingen.

Het budgetrecht brengt mee dat geen supplettoire uitgaaf wordt gedaan voordat een supplettoire begroting wet is geworden. Supplettoire begrotingen dienen derhalve tijdig te worden ingediend.

Verdere conclusies.

Verdere conclusies betreffen o.a. de wenselijkheid van openbare aanbesteding van levering van goederen (ontkennend) en van uitvoering van werken (bevestigend, met meer mogelijkheden van afwijking). Voorts dienen het Scheepvaart-, Zuiderzee- en Verkeersfonds te worden opgeheven. T.a.v. het Landbouw- Egalisatiefonds wordt de vraag gesteld, of behoefte van een afzonderlijk beheer bestaat. Inzake het al dan niet onderbrengen van de uitgaven en ontvangsten van de sociale fondsen in de rijksbegroting is de mening van de commissie verdeeld.

De commissie heeft een ontwerp van een nieuwe Bedrijvenwet voor de staatsbedrijven opgesteld, teneinde beter tegemoet te komen aan de eisen van modern beheer, o.a. op punten als kapitaalsvoorziening, afschrijving en reservering.

BOEKBESPREKING

Prof. Dr. C. J. Oort: Het marginalisme als basis voor de prijsvorming in het vervoerswezen; een analyse. Uitg. Stichting Verkeerswetenschappelijk Centrum, Rotterdam 1960, 93 blz., f. 10.

De Nederlandse vervoerseconomische literatuur is niet zeer uitgebreid, mede doordat deze tak van economische wetenschap in ons land eerst veel later dan elders de nodige aandacht heeft gekregen. Zij die zich in deze materie willen verdiepen zullen daarom voor een belangrijk deel terecht moeten bij buitenlandse publikaties, vooral Duitse en Engels-Amerikaanse en in de laatste tijd ook Franse.

Aan deze lacune zal het ook ongetwijfeld te wijten zijn dat de marginalistische opvattingen in de vervoerseconomie, met name de Franse denkbeelden daaromtrent, in ons land weinig zijn doorgedrongen. Het is daarom een gelukkige gedachte van de Stichting Verkeerswetenschappelijk Centrum geweest om Prof. Dr. C. J. Oort, die in „De Economist” van juni 1959 reeds de aandacht op de marginalistische beginselen in het vervoerswezen had gevestigd, uit te nodigen hierover een algemeen inleidende

studie te schrijven. Het belang van een dergelijke studie kan moeilijk worden onderschat. Immers, ook indien men de marginalistische denkwijze niet onderschrijft, zal het, in verband met de komende gesprekken in de E.E.G. over een gemeenschappelijke vervoersmarkt, noodzakelijk zijn een gedegen inzicht te hebben in de opvattingen van de Franse partners, die reeds daadwerkelijk zijn overgegaan tot de opbouw van een vervoerseconomisch systeem op deze basis.

Het is een grote verdienste van het onderhavige werk, dat zonder al te diep in te gaan op de theoretische grondslagen van het marginalisme, een helder en toegankelijk overzicht wordt gegeven van de marginalistische gedachten en hun toepassing op de vervoerssector.

Na een inleiding over het algemeen evenwichtsbeginsel in het algemeen, de verhouding van de marginale tot de variabele en de totale kosten en de complicaties bij verbonden produktie en meervoudige evenwichten, wordt uitvoerig ingegaan op de aspecten van het rentabiliteitsvereiste en het daartoe door de Fransen uitgewerkte systeem van opslagen op de marginale basisprijzen (péages).

Laatstgenoemden zien daarbij het rentabiliteitsprincipe als een politiek gegeven en verlangen derhalve slechts rentabiliteit voor de vervoerssector in zijn geheel, terwijl Prof. Oort aan het rentabiliteitsprincipe een economische grondslag geeft en dit per vervoerstak en per onderneming toepasselijk acht. Hij kan daarom ook niet meegaan met het Franse systeem van „egalité de péages” ter bereiking van een vervoerscoördinatie.

Uitgebreide aandacht wordt geschonken aan de fluctuaties, welke bij marginale prijszetting in de vrachtprijzen zullen optreden en, daarmede samenhangend, aan het probleem van de publikatie der vrachttarieven. Hier komt de schrijver met enkele, slechts in grote lijnen aangegeven, voorstellen voor een compromis voor de praktijk tussen de Franse opvatting, welke een zekere stabiliteit der vervoersprijsen nastreeft en zich derhalve ook niet verzet tegen publikatieplicht der vervoersprijsen, en het Nederlandse standpunt dat, zoals bekend, deze verplichting verwerpt.

Het sluitstuk vormt de behandeling van de vraag, of bij vrije prijsvorming in het vervoer wordt voldaan aan de criteria welke de welvaartseconomie stelt; m.a.w. of de dan tot stand komende vervoersprijsen tevens zullen voldoen aan het marginale evenwichtsbeginsel. Vervoerspolitiek bezien is deze vraag uiteraard van groot belang omdat er dan aansluiting zou bestaan tussen de Nederlandse desiderata, welke vrije prijsvorming vooropstellen, en de marginalistische opvatting.

De schrijver komt tot de conclusie dat deze vraag voor het weg- en watervervoer bevestigend kan worden beantwoord, mits de heffingen tot dekking van de kosten der infrastructuur op de juiste wijze geschieden. Bij het railvervoer doet zich de bijzondere situatie voor, waarop de theorie der optimale péages betrekking heeft, nl. tekorten als gevolg van verminderende kosten (decreasing costs); doch ook hier wordt gemeend dat een zuiver commercieel georiënteerd beleid in de praktijk het theoretische ideaal redelijk dicht zal benaderen.

Summa summarum ziet de schrijver slechts aanleiding tot een betrekkelijk geringe mate van overheidsingrijpen in het vervoer, in hoofdzaak bestaande uit een zekere capaciteitscontrole teneinde te voorkomen dat in perioden van gunstige conjunctuur overmatig wordt geïnvesteerd.

Tot zover de hoofdpunten uit Prof. Oorts analyse. Het spreekt welhaast vanzelf dat een discussie over de juistheid van het marginalistische beginsel in deze bespreking niet aan de orde kan zijn. Aanvaardt men dit principe als algemene grondslag van het maatschappelijke stelsel, dan ligt het in de rede dat ook het vervoerswezen op deze basis wordt ingericht. Wij zullen ons daarom beperken tot de specifieke vervoerseconomische aspecten uit de studie.

Een fundamenteel bezwaar onzerzijds richt zich tegen de uitspraak op blz. 25, dat heen- en terugvracht een extreem voorbeeld van verbonden produktie vormen, omdat vervoer in één richting automatisch een gelijkwaardige vervoerscapaciteit in de tegenovergestelde richting zou scheppen. Kennelijk wordt hier bedoeld op het geregelde vervoer, waar het vervoermiddel dus steeds naar zijn punt van vertrek terugkeert. Doch ook dan kan van verbonden produktie o.i. niet gesproken worden omdat de terugweg niet „automatisch” (in de zin van technisch onvermijdelijk) uit de heenweg voortvloeit. De terugweg wordt afgelegd op grond van het op *economische* gronden berustende ondernemersbesluit, het vervoermiddel naar het

punt van uitgang terug te voeren, c.q. een geregelde dienst uit te oefenen. Slechts wanneer de vervoermiddelen aan elkaar gekoppeld zijn, zoals bijv. bij een kabelbaan, vloeit het afleggen van het ene traject automatisch uit het andere voort.

Als een meer algemene opmerking zou kunnen gelden, dat gaarne een wat nadere uitwerking zou zijn gezien van het karakter en het principiële verloop der marginale kostenfuncties in de verschillende vervoerstakken en dan zowel voor het ongeregelde als voor het geregelde vervoer. Vooral het feit dat over dit principiële onderscheid in vervoersvormen nergens wordt gerept, wordt als een gemis gevoeld omdat de indruk bestaat dat zich daar aanmerkelijke verschillen in kostenstructuur, welke zich ook in het verloop der marginale kostenfuncties zullen weerspiegelen, kunnen voordoen.

Mede door het niet in aanmerking nemen van dit onderscheid lijkt de veronderstelling op blz. 67/68, dat in het weg- en watervervoer het marginale evenwichtsbeginsel automatisch toepassing vindt en daarbij niet tot een verliessituatie leidt, te generaliserend. De schrijver blijkt hier een ander standpunt in te nemen dan in zijn reeds vermeld artikel in „De Economist” (blz. 450), waar de mening werd uitgesproken dat toepassing van de marginale kostenregel vermoedelijk ook bij het weg- en watervervoer tot een deficit leidt.

Het gaat hier om een belangrijke stelling omdat zij voor een niet gering deel bijdraagt tot de eindconclusie van de studie. De argumentatie is daarom, naar onze mening, wel wat summier en geeft aanleiding tot enkele vraagpunten. Immers, de mening van de schrijver dat weg- en watervervoer als twee deelmarkten moeten worden beschouwd waarbinnen aan aanbodzijde indien al geen volledige mededinging dan toch wel een sterke mate van concurrentie bestaat, gaat slechts op als in deze vervoerstakken uitsluitend ongeregeld vervoer zou voorkomen. Doch een belangrijk deel ervan vindt plaats in de vorm van geregeld vervoer, dat uit een groot aantal deelmarkten (namelijk ieder traject) bestaat, waarbij de marktverhoudingen per deelmarkt aanmerkelijk kunnen verschillen. De meeste ondernemers opereren hier met eenzelfde vervoermiddel, tijdens eenzelfde reis, in meerdere deelmarkten. Het is daarbij nauwelijks te overzien welke deelmarkten daarbij feitelijk een verliessituatie opleveren, doch ook al is dit bekend dan is het lang niet altijd mogelijk van een bepaald traject af te zien. De praktijk wijst uit dat een lijnvervoerder, zelfs bij een langdurige „overall” verliessituatie, zijn dienst blijft uitoefenen en zich niet eerder terugtrekt dan wanneer een financiële débâcle dreigt. Hij heeft trouwens ook weinig keus, want het openen van een nieuwe lijn elders is doorgaans een precaire en kostbare zaak. In het ongeregelde vervoer ligt de situatie in dit opzicht anders, omdat de ondernemer hier van geval tot geval kan beslissen of de reis al of niet gemaakt zal worden.

Wij zijn op dit punt wat uitgebreider ingegaan, omdat wij menen dat in sommige kringen wel iets te simplistisch wordt gedacht over het „verlaten van de markt” door de vervoersondernemers. Ook in de Nederlandse vervoerspolitiek, waar vrije prijsvorming en integrale kostendekking de primaire desiderata zijn, welke ook in de onderhavige studie worden onderschreven, vormt dit aspect ten enen male een zwak punt.

Ruime aandacht wordt voorts geschonken aan het vraagstuk der fluctuerende vervoersprijsen, welke bij marginale prijszetting zullen optreden door verschuivingen in de

vraag- en kostenfuncties. Aan de strijdvraag rondom al of niet stabiele vervoersprijzen hebben wij onlangs in dit blad reeds een beschouwing gewijd¹⁾, zodat wij op dit punt hier niet verder zullen ingaan. Men kan zeker waardering hebben voor de wijze waarop de schrijver hier een praktische weg heeft gezocht om, ervan uitgaande dat fluctuerende vervoersprijzen op zichzelf niet onjuist en niet ongewenst zijn, de bestaande tegenstellingen in opvatting te overbruggen. Hij stelt zich voor, dit te bereiken door een soort contractstelsel, waarbij de prijzen voor toekomstig vervoer worden gebaseerd op ramingen omtrent de toekomstige vraag- en kostenverhoudingen. Voor te voren niet gecontracteerd vervoer zouden de ondernemers de vrijheid moeten hebben, bij onvoorziene fluctuaties van vraag en kosten van de geraamde prijzen af te wijken. Het geheel zou moeten worden geëffectueerd door instelling van een soort bevrachtingsbeurs.

— Vooral bij de vervoerspractici zal de vraag rijzen, of een dergelijk systeem in de praktijk levensvatbaar zal zijn. Met name de ramingen van de toekomstige vraag- en kostenverhoudingen zullen altijd een precaire zaak blijven; de vervoersprognoses, die in de afgelopen jaren door zeer deskundige internationale organen zijn gemaakt, geven ons in dit opzicht bepaald weinig vertrouwen. Hoe de door de schrijver gedachte bevrachtingsbeurs en het vereenvoudigde offertesysteem moeten werken is ons eerlijk gezegd niet geheel duidelijk. Ook hier geloven wij dat teveel aan het ongeregelde vervoer is gedacht; voor het geregelde vervoer met zijn talloze deelmarkten komt het ons onuitvoerbaar voor.

Tenslotte moet ons van het hart, dat de schrijver op sommige plaatsen wel weinig recht doet wederaren aan de toch niet gering te schatten verdiensten der bedrijfs-economie. De zinsnede op blz. 87: „Zuiver commerciële bedrijfsvoering, los ook van alle bedrijfseconomische vuistregels. . . .”, komt ons dan ook niet erg gelukkig voor. Hiermede kan toch moeilijk zijn bedoeld, dat ook aan commerciële bedrijfsvoering geen bedrijfseconomische regels ten grondslag zouden moeten liggen. Juist wanneer vrije prijsvorming het vervoersbestel zou beheersen, lijkt het eens temeer noodzakelijk dat de vervoerders met bedrijfseconomisch inzicht handelen.

Als eindindruk menen wij te kunnen stellen dat de schrijver er zeker in geslaagd is, een duidelijk overzicht te geven van de marginalistische leerstellingen en de verschillende aspecten daarvan bij toepassing op het vervoer. Nochtans heeft hij ons niet geheel overtuigd van de juistheid van zijn eindconclusies. Hij geeft trouwens op een der laatste bladzijden toe — men kan waardering hebben voor deze openhartigheid — dat van de marginale evenwichtsprijzen dikwijls slechts grove ramingen kunnen worden gemaakt en de vaststelling der optimale peages in de regel een kwestie van „intelligent gokken” zal zijn. Deze omstandigheid, gevoegd bij de gecompliceerde administratieve doorvoering en geplaatst tegenover de door de schrijver elders gemaakte opmerking, dat het marginalistische beginsel en de bedrijfseconomische kostprijsmethode in de praktijk zeer wel tot weinig onderling afwijkende resultaten kunnen leiden (blz. 50), zal bij menigeen de vraag doen rijzen, of het dan nog wel zin heeft het vervoerswezen volgens de marginalistische principes in te richten.

Bussum.

Mr. A. M. VAN DUSSELDORP.

Geldmarkt.

De tender van 9 januari heeft de belangstelling gehad, die algemeen werd verwacht. Deze was zelfs zodanig, dat de Minister de inschrijvingen tegen disconto's onder $1\frac{3}{8}$ pCt., $1\frac{1}{2}$ pCt., $1\frac{5}{8}$ pCt. en $1\frac{3}{4}$ pCt. ten volle, doch die op deze rente slechts ten halve heeft toegewezen. In totaal werd daardoor f. 175,7 mln. geplaatst. Vergeleken met de laatste tender, die van augustus 1959, is het disconto aanmerkelijk gedaald, nl. voor het driemaandspapier met $\frac{3}{4}$ pCt., voor twaalfmaandspapier met $\frac{5}{8}$ pCt. De toevloeiing van liquiditeiten naar de markt in de laatste weken van 1960 moet hiervoor als een belangrijke oorzaak worden beschouwd.

Blijkens de weekstaat per 9 januari is de goud- en deviezenvoorraad van onze Centrale Bank met f. 60 mln. gedaald. Het is De Nederlandsche Bank zelf die, de valuta koers als restrictief wapen hanterende, dit in de hand heeft gewerkt, nl. door zich de eerste dagen van het jaar bereid te verklaren dollars af te geven tegen iets boven het marktpeil liggende koersen; normaal doet de Bank dit tegen een aanzienlijk hogere, nl. de interventiekoers.

Ondanks de genoemde dollaraankopen en de storting op de schatkistpromessen bleef de markt ruim. De stroom van uit het verkeer terugvloeiende bankbiljetten bleef sterker dan de krachten, die de liquiditeit der banken aantasten.

De laatst gepubliceerde cijfers der handelsbanken, die per eind november, brengen aan het licht, dat de kredietverlening aan de private sector blijft stijgen, zowel in oktober als in november met meer dan f. 100 mln. De decembercijfers zouden wel eens beslissend kunnen zijn voor grotere activiteit der Centrale Bank op het gebied van de monetaire politiek.

Kapitaalmarkt.

Blijft De Nederlandsche Bank in het gewoel der tijden thans vrijwel terzijde staan, de Minister van Financiën weert zich met grote kracht. In de Miljoenennota heeft hij ons voorgerekend, dat hij voor 1961 een bedrag van f. 250 mln. op de open kapitaalmarkt wenst te lenen. De emissie, die thans is aangekondigd, waarbij de inschrijving op 30 januari zal worden opengesteld, is al f. 350 mln. groot. De Minister blijkt met deze afomingslening consequent de weg te volgen, die hij nu al enige jaren met voortvarendheid heeft ingeslagen. Dat de geannonceerde emissie inderdaad voornamelijk monetaire aspecten heeft is niet alleen duidelijk, wanneer men bovengenoemde twee cijfers met elkaar vergelijkt, doch ook wanneer men naar het kassaldo van het Rijk ziet, dat nu, zonder rekening te houden met de inhoud van de valutapot, rond het miljard bedraagt.

Voor de kapitaalmarkt is van belang, dat het effectieve rendement van de lening 4,30 pCt. bedraagt; bij de vorige staatslening 4,40 pCt. De eerste reactie ter beurze was gunstig.

De concentratie, enige jaren geleden nog slechts vaag levende in de hoofden van ver vooruitziende mannen, is bezig steeds meer concrete vormen te nemen en zal het Nederlandse industriële gezicht een andere uitdrukking gaan geven. Nijverdal-ten Cate kwam in het nieuws door een bod op Spanjaard te Borne. Versterking van het industriële apparaat gaat samen met een vermagering van de Prijscourant.

¹⁾ Zie: „Vrijheid en onvrijheid in het vervoer” in „E.-S.B.” van 30 november 1960.

„Blick durch dié Wirtschaft“, een uitgave van de Frankfurter Zeitung kwam met een verrassende berekening. Robeco blijkt met DM 733 mln. het grootste Europese beleggingsfonds. Wanneer men dit met 's werelds grootste fonds, het Amerikaanse Investors Mutual (DM 6,4 mrd.) ook te Amsterdam genoteerd, vergelijkt lijkt Robeco met de andere fondsen zeker nog toekomstige grote mogelijkheden te bezitten.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1960	H. & L. 1961	6 jan. 1961	13 jan. 1961
Algemeen	395	405 — 391	397	405
Intern. concerns	564	574 — 555	564	575
Industrie	329	340 — 331	332	340
Scheepvaart	176	185 — 177	181	186
Banken	220	224 — 218	222	224
Handel enz.	149	154 — 150	151	154

Bron: A.N.P.—C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.	29 dec 1960	6 jan. 1961	13 jan. 1961
Kon. Petroleum	f. 123.10	f. 127.50	f. 135
Philips G.B.	1.183¼	1.166	1.123
Unilever	785	784	832½
Hoogovens, n.r.c.	789	788	813
A.K.U.	486½	485½	502
Kon. Ned. Zoutind., n.r.c.	1.035	1.069	1.085
Zwanenberg- Organon	870	875	876
Rotterd. Droogdok	467	469½	486
Robeco	f. 237	f. 238.50	f. 241
Amsterd. Bank	392	391	393
New York.			
Dow Jones Industrials	616	622	634
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a) ...	4,20	4,18	4,18
Aand.: internatio- nalen a)	2,80		2,76b)
lokale a)	3,38		3,45b)
Disconto driemaands schatkistpapier	1,50	1%	1½

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.
b) 10 januari 1961.

C. D. JONGMAN.

„INTERUNIE“

BETEKENT MEERWAARDE
DOOR SELECTIE

Vraag Uw bank of
commissionair nadere
gegevens over

„INTERUNIE“

KWANTITEIT of KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.“ te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.“ inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep, in „E.-S.B.“ geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod“.

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.“ als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling
Postbus 42 — Schiedam

COÖP. ZUIVEL-BANK

Zaailand 110

Leeuwarden

vraagt een

INTERN ACCOUNTANT

die tevens kan worden belast met externe accountantswerkzaamheden bij haar accountantsdienst.

Gedacht wordt aan iemand, die ervaring heeft met bankadministraties.

Studie voor N.I.V.A. diploma strekt tot aanbeveling.

Aantrekkelijke salaris- en pensioenregeling.

Uitvoerige, eigenhandig geschreven, sollicitaties, die vertrouwelijk zullen worden behandeld, te richten aan de Directie der bank.

Het nog al maar snel toemen van het aantal abonnees van het weekblad

wijst er wel op hoezeer dit beleggingsadvies-orgaan, dat specifiek de belangen van de particuliere belegger behartigt, in een behoefte voorziet.

Te verwonderen behoeft dit eigenlijk niet, want Bel-Bel tracht volledig objectief te zijn; het is in begrijpelijke taal geschreven en zeer overzichtelijk van indeling.

Vraagt toezending van gratis proefnummer.

★

Abonnementen (per jaar f. 19,—; p. kwartaal f. 5,50) kunnen elk kwartaal ingaan en dienen te worden opgegeven bij de Administratie van „Bel-Bel”, Postbus 42, Schiedam.

Voor vacerende functies en beschikbare krachten

op hoog niveau zijn de advertentiekolommen van „Economisch-Statistische Berichten” het aangewezen medium:

1e) Omdat Uw annonce onder de aandacht komt van stafpersoneel in de grote bedrijven.

2e) Omdat Uw annonce wordt gelezen door diegenen, die de zakelijk belangrijke beslissingen nemen, of daarbij van grote invloed zijn.

18-1-1961

HOOGO VENS IJMUIDEN

De Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V. te IJmuiden vraagt voor de Pensioenafdeling.

een medewerker

Vereist wordt:

- een vooropleiding van minstens middelbaar niveau
- een gedegen mathematische en actuariële kennis
- belangstelling voor sociale aangelegenheden
- kennis van moderne administratieve methoden verdient aanbeveling.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met beschrijving van opleiding en levensloop worden, vergezeld van een recente pasfoto en onder vermelding van ons nummer Esb 521, ingewacht bij de afdeling Personeelszaken Beambten.

De te benoemen functionaris zal worden toegevoegd aan de chef van de Pensioenafdeling voor het verrichten van onderzoeken gericht op het toekomstig beleid terzake van de pensioenen.

Leeftijd: 30 - 35 jaar.

WERNINK'S BETON EN AANNEMING MAATSCHAPPIJ N.V.

gevestigd te Leiden.

Uitgifte

van

nom. f. 389.000.- aandelen,

elk groot f 1000.- aan toonder,

ten volle gerechtigd tot het dividend over het boekjaar 1961 en volgende boekjaren,

tot de koers van 100 pCt.,

uitsluitend voor houders van claims van de thans uitstaande aandelen in de verhouding van 3 bestaande aandelen van nom. f 1000.- op een nieuw aandeel van nom. f 1000.-.

Ondergetekende bericht, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld bij haar kantoren te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Leiden op

Woensdag, 25 Januari 1961

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

op de voorwaarden van het prospectus dd. 13 Januari 1961.

Exemplaren van het prospectus en inschrijvingsbiljetten, alsmede - tot een beperkt aantal - van de statuten en van het jaarverslag over 1959 zijn bij de inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

Amsterdam, 13 Januari 1961.

AMSTERDAMSCH E BANK N.V.

Het product

wordt op de wensen en behoeften van de verbruiker afgestemd. De productie wordt door de tendens van de markt bepaald. Verbruiker en markt van uw land zijn u bekend. Kent u de tendensen van de Duitse markt? Zijn uw producten voor zijn verbruikers geschikt? 54 Miljoen mensen van de Bondsrepubliek Duitsland, een zesde deel van de bevolking van Westeuropa, vormen een groot afzetgebied voor uw producten! Verover u deze markt — met een duidelijk beeld van de Duitse consument en van het feit, hoe men hem tot koper van uw producten maakt. Baant u voor uw producten de wegen naar de Duitse markt —

wij kennen hem

Kurt Drews Werbung, Hamburg-Altona 5

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE PAPIERFABRIKANTEN

zoekt voor haar secretariaat te Haarlem

JONG ACADEMICUS

hetzij een drs. in de economie, hetzij een jurist met belangstelling voor algemene economische vraagstukken.

Leeftijd 30 tot ca. 35 jaar.

De functionaris zal aanvankelijk belast worden met uiteenlopende secretariaatswerkzaamheden en zich na een inwerkperiode in het bijzonder moeten bezighouden met economische vraagstukken, die ook op internationaal terrein kunnen liggen.

Vereist is: het goed redigeren van brieven en verslagen en een representatief, zakelijk optreden. Gedegen kennis van de moderne talen strekt tot aanbeveling.

Sollicitaties met vermelding van o.a. leeftijd, opleiding, praktijkervaring en referenties, te richten aan de Vereniging van Nederlandsche Papierfabrikanten, Julianastraat 30 te Haarlem. Verzoeken op de enveloppe te vermelden: Sollicitatie.

Blijf bij — lees „E.-S.B.”!

MULDER'S

Fabriek van Rollend Materiaal en Landbouwmachines N.V.

BOSKOOP

UITGIFTE van

f 525.000,— 5% 15-jarige in aandelen
converteerbare obligaties

in stukken groot f 1.000,— nom. aan toonder

TOT DE KOERS VAN 100%.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde obligaties, uitsluitend voor houders of kopers van claims van uitstaande aandelen A en/of B openstellen op

WOENSDAG 25 JANUARI 1961

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur ten kantore van N.V. Slavenburg's Bank te Rotterdam en 's-Gravenhage en van Mähler's Bank N.V. te Amsterdam, op de voorwaarden, vermeld in het prospectus dd. 18 januari 1961.

De officiële notering ter beurze van Amsterdam zal worden aangevraagd.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede — tot een beperkt aantal — jaarverslagen over 1959 en statuten der Vennootschap zijn bij de inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

N.V. SLAVENBURG'S BANK
MÄHLERS BANK N.V.

Rotterdam

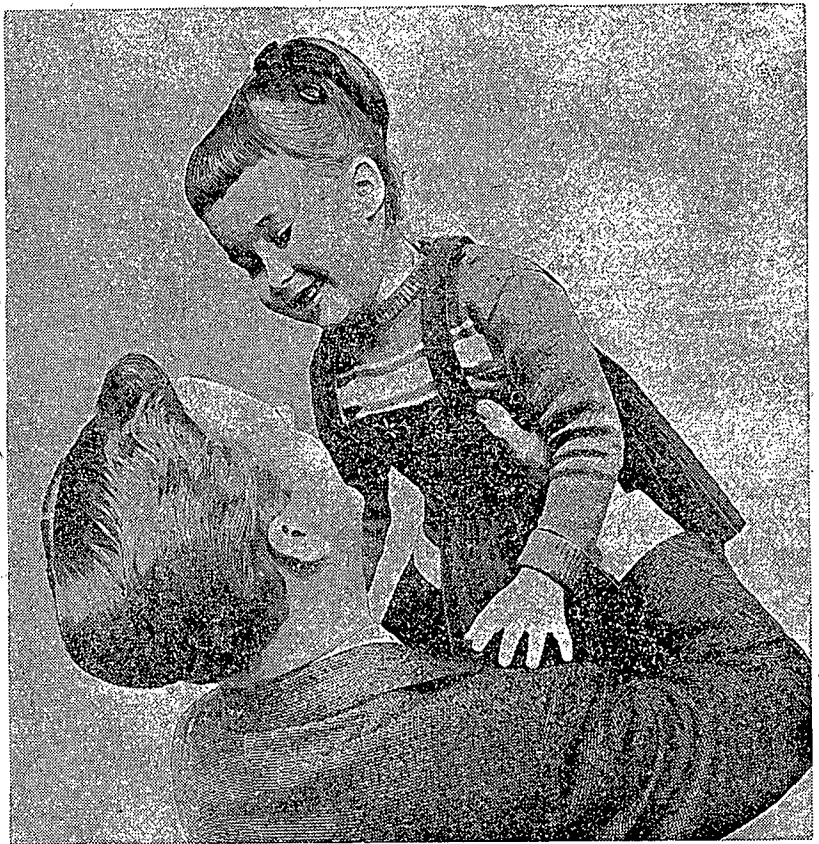
, 18 januari 1961.

Amsterdam

Hij heeft het voor elkaar!

Paps heeft promotie gemaakt. Wéér een stap vooruit. Hij voelt zich volkomen opgewassen tegen zijn nieuwe taak. Maar zal dit zo blijven?

Eén ding weet hij zeker:

**"Wat een ander overkomt,
kan ook mij overkomen."**

Dus sluit hij een levensverzekering af. Een goede, die tevens zijn werkkraft verzekert!

"VITA" Levensverzekering-

Maatschappij te Zürich

Kantoor voor Nederland:

's-Gravenhage

Alexanderstraat 21

tel. (070) 18 47 60*

Alleen de VITA-polis

biedt naast de normale garanties van iedere levensverzekering

**in geval van arbeidsongeschiktheid
door ziekte of ongeval:**

- indien algeheel, 66k kortdurend
(wachttijd 60 dagen) EXTRA RENTE-UITKERING van 12% per jaar van het verzekerde kapitaal, (d.i. 1% per maand).
- indien algeheel en waarschijnlijk blijvend
(géén wachttijd) BOVENDIEN EXTRA INVALIDITEITS-UITKERING tot maximaal 100% van het verzekerde kapitaal
- premievrijstelling naar graad en duur van de arbeidsongeschiktheid, dus ook in geval van tijdelijke en/of gedeeltelijke invalideit.

Bovendien: • WINSTANDEEL

• WEDUWE-ERFRENTE 10%

• DUBBELE UITKERING bij DOOD door ONGEVAL

RAADPLEEG UW ASSURANTIEMAN!

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

N.V. ORGANON - OSS

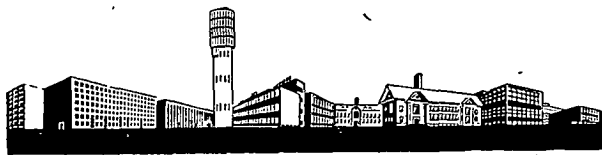

vraagt een
jong

econoom

voor werkzaamheden op statistisch- en
marktanalitisch gebied.

Brieven: Personeelszaken, Kloosterstraat 6
onder nr. 142.

Bij het
CENTRAAL SOCIAAL WERKGEVERS-VERBOND
te DEN HAAG

is een vacature voor één

MEDEWERKER

op het gebied van internationale arbeidszaken

Vereisten: jurist, goede kennis van de Engelse en
Franse taal, leeftijd tussen 30 en 40 jaar,
enige ervaring op intern. terrein.

Brieven met volledige inlichtingen aan het secretariaat
van het Verbond, Kneuterdijk 8.

*U reageert op
annonces in
„E.-S.B.”?*

★

*Wilt U dat
dan steeds
kenbaar maken!*

Fokker

N.V. KONINKLIJKE NEDERLANDSE VLIEGTUIGENFABRIEK FOKKER

vraagt een

JONG INGENIEUR

met economische belangstelling.

Deze funktionaris zal voornamelijk belast worden met:

- het coördineren van technische en bedrijfsorganisatorische vraagstukken tussen Fokker en de samenwerkende industrieën.
- het contacten op technisch gebied met opdracht- en licentiegevers.

Een goede kennis van de Engelse en Duitse taal is gewenst, alsmede enig commercieel inzicht.

Geboden wordt een zelfstandige functie met ruime toekomstmogelijkheden.

EEN JONG EKONOOM

met technische belangstelling kan eveneens solliciteren naar deze functie.

Eigenhandig geschreven brieven, vergezeld van recente pasfoto te richten aan de afdeling Personeelszaken, Schiphol-Zuid.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 22,50;
fr. p. post f. 23,60; voor studenten f. 19,—; fr. per post f. 20,10.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM**

18-1-1961

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

CENTRAAL BEHEER

**ONDERLINGE
VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN**

WET - RISICO

Bedrijfs-w.a.-verzekering.
Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor
alle motorrijtuigen f. 500.000.- per gebeurtenis.
Ongevallenverzekering voor inzittenden van
personenauto's.

BRAND - RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor
industriële en andere objecten. Belangrijke
besparingen op de premie. Verzekerd bedrag
2,2 miljard gulden.

MOLEST - RISICO

Molestverzekering: ingeschreven bedrag
8,2 miljard gulden.
Stormverzekering: verzekerd bedrag
1,1 miljard gulden.

VERVOER - RISICO

Transportverzekering van goederenzendingen
in binnen- en buitenland.

PENSIOEN - RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invalidi-
teitsverzekering van werknemers. Verzekerd
bedrag 1,5 miljard gulden.
Belegd vermogen 315 miljoen gulden.

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

**BOS EN LOMMERPLANTSOEN 1
AMSTERDAM - WEST
TEL. 134971 - POSTBUS 8400**

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM

vacatures

GEMEENTE ROTTERDAM

Bij de secretarie vacceert per 1 april 1961 wegens pensionering van de huidige functionaris de betrekking van

Hoofd van het bureau voorlichting en publiciteit

Het bureau verzorgt de voorlichting en de publiciteit in het belang van de gemeente in binnen- en buitenland en onderhoudt daartoe o.m. nauwe betrekkingen met de pers.

Gegadigden voor deze functie dienen op de genoemde gebieden over enige ervaring te beschikken. Journalistieke aanleg en praktijk strekken tot aanbeveling.

Leeftijd: niet beneden 30 jaar.

Salaris, afhankelijk van ervaring en opleiding, nader overeen te komen.

Aan elders wonende gehuwden worden in het algemeen de reis- of pensioenkosten en de verhuiskosten vergoed.

Sollicitaties te richten tot burgemeester en wethouders en te adresseren aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, binnen 14 dagen onder no. 10.

THOMASSEN & DRIJVER

BLIKEMBALLAGEFABRIEKEN N.V.
DEVENTER - OSS - HOOGEVEEN

zoekt een

Assistent voor de controller

die speciaal belast zal worden met de organisatie.

Deze functionaris zal tot taak hebben:

- het uitbrengen van adviezen over de organieke structuur en over de coördinatie van de werkzaamheden der verschillende bedrijfs-onderdelen;
- behelpzaam te zijn bij de invoering van wijzigingen in de bestaande organisatie en werkprocedures.

Voor het vervullen van deze functie zijn nodig: initiatief, doorzettingsvermogen, kritische zin en het vermogen tot samenwerking.

Een academische opleiding — bij voorkeur een economische — strekt tot aanbeveling, maar ook niet-academici komen voor de functie in aanmerking.

Kandidaten voor deze vacature gelieven hun uitvoerige, eigenhandig geschreven sollicitaties met opgave van personalia, schoolopleiding, praktijkervaring, tegenwoordige werkhkring en huidige salaris te richten aan de afdeling Algemeen Personeelsbeleid, postbus 103 te Deventer.

